

Högskolan
Kristianstad

Högskolan Kristianstad
291 88 Kristianstad
044-250 30 00
www.hkr.se

Självständigt arbete, 15 hp, för speciallärarexamen
med specialisering mot utvecklingsstörning
VT 2022
Fakulteten för lärarutbildning

Möjlighet till rättighet

En kvalitativ studie om huruvida
deltagare inom daglig verksamhet ges
möjlighet att utöva sin rättighet till
kommunikation

Kicki Eklund & Linn Wetterstrand

Författare

Kicki Eklund, Linn Wetterstrand

Titel

Möjlighet till rättighet - En kvalitativ studie om huruvida deltagare inom daglig verksamhet ges möjlighet att utöva sin rättighet till kommunikation

Engelsk titel

Opportunity for rights - A qualitative study of whether participants in daily activities are given the opportunity to exercise their right to communication

Handledare

Sarah Rangstrand Hjort

Bedömande lärare

Lotta Anderson

Examinator

Daniel Östlund

Sammanfattning

Inom särskolan råder ett fokus på framtida självständighet vilket till stor del handlar om möjligheten att kommunicera. Således arbetar man mycket med alternativ, kompletterande kommunikation (AKK). Majoriteten av de elever som lämnar grund- och gymnasiesärskolan sysselsätts sedan inom daglig verksamhet. Hur de arbetar där och vilka metoder de använder, bör således påverka vilka arbetsätt och metoder som används inom särskola för att förbereda eleverna inför vuxenlivet. Trots det upplever vi och våra kollegor inom grundsärskolan en stor okunskap kring just daglig verksamhet och vad det innebär. Syftet med studien är således att undersöka och analysera kommunikation inom daglig verksamhet, med särskilt fokus på AKK, ur personalens perspektiv. Semistrukturerade intervjuer genomfördes av totalt sju anställda inom fyra olika dagliga verksamheter. Dessa dokumenterades med ljudinspelning och transkribering, följt av bearbetning genom tematisk innehållsanalys. Resultatet tolkades sedan med hjälp av begrepp hämtade från den sociokulturella teorin. Studien visade en stor skillnad i resurser i daglig verksamhet gentemot särskolan vilket kan få betydande konsekvenser. Dessa visar sig främst genom mer analoga metoder såsom bildstöd och tecken, lägre personaltäthet och kompetens inom AKK. Genom studien framkommer också en vilja att utöka samarbetet med särskolor för att lära av varandra och främja en röd tråd från utbildning till vuxenliv för personer med intellektuell funktionsnedsättning (IF). Då särskola och daglig verksamhet båda ingår i det system samhället byggt upp för personer med IF, behöver passagera däremellan ses över och ett aktivt samarbete för en röd tråd utvecklas. Likaså behöver vi som speciallärare i

grundskolan se över de AKK-metoder vi använder och hur de används, för att eleverna ska vara så väl förberedda som möjligt när de lämnar skolans värld och går ut i vuxenlivet.

Ämnesord

AKK, daglig verksamhet, grundskola, gymnasieskola, intellektuell funktionsnedsättning, kommunikation, specialpedagogik, vuxenliv

Authors

Kicki Eklund och Linn Wetterstrand

Title

Opportunity for rights - A qualitative study of whether participants in daily activities are given the opportunity to exercise their right to communication

Supervisor

Sarah Rangstrand Hjort

Assessment teacher

Lotta Anderson

Examiner

Daniel Östlund

Abstract

Within the Swedish special school, there is a focus on future independence, which is largely about the opportunity to communicate. Thus, alternative, augmentative communication (AAC) takes a big place within this school form. The majority of the students who leave primary and secondary special school are then engaged in daily activities. How they act there and what methods they use, should thus influence which methods are used and how in special schools, to prepare students for adult life. Despite this, we and our colleagues in the special primary school experience a great deal of ignorance about daily activities and what it entails. Thus, the purpose of the study is to examine and analyze communication within daily activities, with a special focus on AAC, from the staffs' perspective. Semi-structured interviews were conducted by a total of seven employees in four different daily activities. These were documented with sound recording and transcription, followed by processing through thematic content analysis. The results were then interpreted using concepts taken from sociocultural theory. The study showed a large difference in resources in daily activities versus the special school, which can have significant consequences. These are mainly shown by more analogous methods such as image support and signing, lower staff density and competence within AAC. The study also shows a desire to expand cooperation with special schools to learn from each other and promote a common thread from education to adult life for people with intellectual disabilities (ID). As special school and daily activities are both part of the system society has built up for people with ID, the passages between them need to be reviewed and an active collaboration for a common thread developed. Likewise, we as special teachers in compulsory special schools need to review the AAC methods we use and how they are used, so that students are as prepared as possible when they leave the world of education and go into adulthood.

Keywords

AAC, adulthood, communication, daily activities, intellectual disability, special education, special primary school, upper secondary special school

Förord

Efter mycket slit, sena kvällar och en hel del lärdomar har vi nått slutet av denna skrivprocess. Eftersom vi är kollegor har vi haft fördelen att kunna träffas och diskutera processen nästan dagligen. De vetenskapliga texterna söktes, bearbetades och sammanfattades på varsitt håll för att sedan skrivas ihop till en löpande text. Intervjuerna skötte vi på varsitt håll men har sedan lyssnat igenom varandras inspelningar och läst igenom varandras transkriptioner för att vara väl insatta i allt vårt empiriska material. Efter det gemensamma arbetet med innehållsanalysen delade vi upp våra fyra teman då Linn skrev fram resultat och teoretiska delanalyser för *Former av AKK* och *Personalens förhållningssätt*, medan Kicki skrev om *Deltagarnas behov och bagage* och *Förutsättningar*. Därefter bearbetade vi bådas texter ytterligare tillsammans. Kicki har till större del stått för att påbörja nya avsnitt och lagt grunden som Linn därefter har kompletterat, korrigerat och komprimerat. Linn har haft större ansvar för formalia och att sköta inlämningar. De delar som vi funnit extra utmanande har vi arbetat med ihop, antingen via Zoom eller fysiska möten. När vi upplevt ett avsnitt som komplett har vi diskuterat och förbättrat det tillsammans. Detta för att möjliggöra en röd tråd genom hela arbetet där skrivsätten inte skiljer sig för mycket åt och där vi upplever att båda äger arbetet som helhet.

Vi har haft en tät dialog med vår handledare, Sarah Rangstrand Hjort, som har varit ett gott stöd för oss. Från start har hon visat stort engagemang och kompetens, och varit tillmötesgående med att boka in extra handledningstillfällen. Ett stort tack vill vi därför rikta mot henne. Vi vill också tacka våra kollegor som ställt upp och möjliggjort att vi kunnat vara borta från arbetet 1-2 dagar i veckan genom hela utbildningen och inte minst nu på sluttampen med vårt självständiga arbete.

Innehållsförteckning

Inledning	9
Syfte	11
<i>Frågeställningar</i>	11
Centrala begrepp	11
Bakgrund	13
Från utbildning till vuxenliv i daglig verksamhet	13
Styrdokument	14
Kommunikation i daglig verksamhet	16
AKK då och nu	16
Tidigare forskning	19
Behov hos personer med IF	19
AKK och en kommunikativ miljö	22
Sammanfattning och diskussion	26
Teoretisk utgångspunkt	29
Sociokulturell teori	29
Metod	31
Val av metod	31
Urval	32
Genomförande och bearbetning	34
Tillförlitlighet	36
Etiska överväganden	37
Resultat	39
Former och tillämpning av AKK	39
<i>Delanalys</i>	41

Personalens förhållningssätt	42
<i>Delanalys</i>	44
Delta garnas behov och bagage	45
<i>Delanalys</i>	46
Förutsättningar	47
<i>Delanalys</i>	50
Sammanfattning och slutsatser	51
Diskussion	53
Metod- och teoridiskussion	53
Resultatdiskussion	55
Implikationer	59
Framtida forskning	60
Referenser	61
Bilaga 1: Intervjuguide	65
Bilaga 2: Missivbrev	66

Inledning

Att ha tillgång till de hjälpmedel och stöd som krävs för att kommunicera är en grundläggande förutsättning för att kunna vara delaktig i ett demokratiskt samhälle. Det är i kommunikation som människor gör sig förstådda och förstår sin omvärld. Detta är en mänsklig rättighet enligt FN:s konvention om mänskliga rättigheter (Regeringskansliet, 2011) som även gäller dem med funktionshinder, vilket betonas i Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättningar (Regeringskansliet, 2008). Här uttrycks bland annat dessa människors möjlighet att kunna utöva yttrandefrihet och åsiktsfrihet genom t.ex. alternativ, kompletterande kommunikation (AKK). Även Läroplanen för grundskolan (Lgrs11, 2018) uttrycker att elever, oavsett förutsättningar, ska få möjlighet att använda sig av olika verktyg för kommunikation. Det betonas dessutom att undervisningen ska anpassas efter elevernas behov och förutsättningar, samt att de ska förberedas för ett liv som aktivt deltagande medborgare i samhället.

Enligt våra erfarenheter som lärare inom grundskolan är vi och våra kollegor noggranna med att förse eleverna med goda möjligheter till kommunikation och deltagande genom alternativ och kompletterande kommunikation (AKK), såsom tecken, bildstöd och olika former av stödstrukturer. Däremot har vi mindre kunskap om hur det ser ut när eleverna lämnar skolans värld och hur väl förberedda de faktiskt är för vad som komma skall. Forskning visar att majoriteten av eleverna (42%) som lämnar grund- och eller gymnasieskolan sysselsätts i daglig verksamhet (Arvidsson, 2016). Daglig verksamhet styrs av LSS, d.v.s. Lagen om särskilt stöd och service till vissa funktionshindrade (SFS 1993:387). Lagen beskriver att daglig verksamhet ska vara för de vuxna inom LSS personkrets som inte utbildar sig vidare efter grund- eller gymnasieskolan eller har något förvärvsarbete. Där nämns övergripande styrdokument såsom FN:s konventioner om mänskliga rättigheter (Regeringskansliet, 2011). Dessa lyfter fram vikten av delaktighet i samhället, självbestämmande och en nationell handlingsplan som har mål att undanröja hinder för fullständig delaktighet. Sådana mål kräver att personer med funktionshinder får hjälpmedel och att kompensatoriska insatser görs. Utöver

dessa styrdokument finns även kommunala dokument för vad som gäller lokalt för personer med funktionsnedsättning i daglig verksamhet.

Med grund i ovanstående aspekter vill vi undersöka närmare hur daglig verksamhet arbetar för att möta behovet av kommunikation avseende personer med intellektuell funktionsnedsättning (IF). Daglig verksamhet styrs som nämnts av LSS, vilken inte är lika specifik som skollagen (SFS 2010:800) eller Lgrs11 (2018) och lämnar större utrymme för tolkning. Daglig verksamhet är således inte en pedagogisk verksamhet i samma bemärkelse som skolan, utan snarare en arbetsplats då deltagarna är där för att utföra någon form av arbete som de erhåller en viss ersättning för (SOU 2008:77). Detta kan få som följd att de former av AKK som används i daglig verksamhet, om de används, skiljer sig från de metoder vi använder oss av i skolan, där vi ständigt åläggs fortbildning och att på gott och ont hoppa på nya trender. Vilka konsekvenser kan det få för våra elevers framtid som kommunikativa individer? Samhällssystemet bygger på olika faser för personer med IF där det eftersträvas att successivt bygga upp en beredskap och självständighet. Detta system påbörjas ofta i förskolan, därefter i grund- och gymnasiesärskolan och slutligen i daglig verksamhet. Hur den röda tråden med övergångar där emellan ska främjas finns det däremot inga tydliga riktlinjer för, utan verkar vara upp till närstående och personal i de olika verksamheterna att själva lösa efter eget tycke och engagemang.

I grundsärskolan arbetar personalen för att lägga en god grund för framtiden med goda resurser sett till personaltäthet och kompetens såväl som digitala lösningar. Men, hur säkerställs att denna grund lämpar sig för framtiden och hur väl den främjar ett livslångt lärande utan att veta vad eleverna egentligen går till mötes efter studenten? Således är studien intressant och till gagn för eleverna i grund- och gymnasiesärskolan. Förhoppningen är att vi med denna kunskap möjliggör ett livslångt lärande för våra elever genom att förse dem med rätt kommunikationsverktyg för att kunna fungera i vuxenlivet. Därigenom eftersträvas

också att bygga broar och underlätta övergångarna mellan skola och vuxenliv för personer med IF.

Syfte

Syftet med studien är att undersöka och analysera kommunikation inom daglig verksamhet, med särskilt fokus på AKK, ur personalens perspektiv.

Frågeställningar

- Vilka AKK-former används inom daglig verksamhet och hur?
- Hur upplever personalen deltagarnas kommunikativa förutsättningar i mötet med verksamheten?
- Hur ser förutsättningarna ut för personalen att möta deltagarnas stödbehov i deras kommunikation?

Centrala begrepp

I följande avsnitt lyfts och förklaras begrepp som är väsentliga för att förstå studiens innehåll.

IF - I studien kommer begreppet IF användas som en förkortning av intellektuell funktionsnedsättning. Detta innebär enligt Skolverkets (2018) definition att nedsatt intelligens har konstaterats under uppväxten i kombination med beteendeproblematik och/eller nedsatt adaptiv förmåga.

Särskola - Särskola kommer användas som ett samlingsbegrepp för skolformerna grund- och gymnasiesärskola. Inom dessa verksamheter har, elever som pga. en IF-diagnos bedöms inte kunna nå de kunskapskrav som ställs i grund- och/eller gymnasieskolan, rätt att genomgå sin utbildning.

AKK - Det internationella begreppet för AKK (Alternativ och Kompletterande Kommunikation) är AAC som står för augmentative and alternative communication. I begreppet lägger vi samtliga metoder som på olika sätt möjliggör kommunikation då det verbala talet brister (Heister Trygg, 2012). Dessa metoder

rör sig om bland annat tecken och gester, bildstöd och digitala lösningar såsom pratapparater, appar och dylikt. AKK handlar också om en inställning till att främja en kommunikativ miljö där omgivningen har kunskaper, är förebilder, samt hittar rätt metoder för individen för att möjliggöra kommunikation (Heister Trygg, 2012).

Daglig verksamhet - Enligt SOU 2008:77 är daglig verksamhet till för de individer som har funktionsnedsättningar såsom IF, psykiska- och fysiska funktionsnedsättningar samt AST (autismspektrumtillstånd) eller liknande tillstånd.

Deltagare - I studien används begreppet deltagare om de personer som sysselsätts inom daglig verksamhet, eftersom det är detta begrepp respondenterna använde.

Kommunikation - Med begreppet kommunikation innefattas i föreliggande studie information som förmedlas mellan individer.

Bakgrund

I detta kapitel redogörs för områden som är centrala i studien. Först hur utbildning för individer med IF ser ut och hur de går ifrån skolans verksamhet ut till vuxenliv i daglig verksamhet. Därefter kommer vi belysa olika styrdokument som följer dessa individer genom verksamheterna de deltar i med fokus på kommunikation. Vidare lyfter vi fram hur det ser ut med kommunikation inom daglig verksamhet och till sist redogörs för hur AKK växt fram genom tiden, samt uppfattningen som varit på AKK under framväxten av konceptet. Områdena kommer beröras under rubrikerna Från utbildning till vuxenliv i daglig verksamhet, Styrdokument, Kommunikation i daglig verksamhet och AKK då och nu.

Från utbildning till vuxenliv i daglig verksamhet

Elever med konstaterad IF-diagnos har enligt Skollagens 7 kap. 15 § och 18 kap. 2 § (SFS, 2010:800) rätt att få undervisning i särskolan då de utifrån en medicinsk, psykologisk, social och pedagogisk utredning bedömts att inte uppnå kunskapskraven för grund- eller gymnasieskolans kursplaner. Inom grundsärskolan finns två olika inriktningar; inriktning ämnen som liknar grundskolans kursplaner men med lägre ställda krav och inriktning ämnesområden, som är för de elever som inte heller bedöms kunna uppnå kraven i grundsärskolans ämnen (Skollagen 11 kap. 2-3 §, SFS 2010:800). Inom inriktningen finns fem ämnesområden; kommunikation, motorik, vardagsaktiviteter, estetisk verksamhet och verklighetsuppfattning.

I gymnasiesärskolan finns enligt skollagens 18 kap. 8 § (SFS, 2010:800) motsvarande två inriktningar; nationella programmet (likt ämnen) och individuella programmet (likt ämnesområden). Det nationella programmet förbereder eleverna för vidare studier till skillnad från det individuella programmet.

För dem som lämnar gymnasiesärskolan men inte utbildar sig vidare eller lyckas ta sig ut på arbetsmarknaden finns alternativet att ansöka om en plats inom daglig verksamhet (SOU 2008:77). De som arbetar i daglig verksamhet behöver dock inte per automatik bedömas sakna arbetsförmåga. De ska först prövas på arbetsförmåga,

som arbetsförmedlingen kan stötta med. Efter prövning kan rätt till daglig verksamhet beviljas.

Aktiviteterna i daglig verksamhet kan inrikta sig till både produktionsuppgifter och habilitering. Den ska anses vara meningsfull för den enskilde individen. Vilken typ av sysselsättning som individer i daglig verksamhet ska ges, bestäms utifrån behov och funktionsnedsättning, av handläggare och verksamhetsansvariga i dialog med den enskilde, närstående och andra aktörer såsom försäkringskassa och habilitering. En aktivitetsplan upprättas som beskriver syftet med den dagliga verksamheten (SOU 2008:77).

Syftet med daglig verksamhet är att den ska öka individens personliga utveckling och att bli delaktig i samhället. Den ska på sikt ge individen möjlighet att komma ut i arbetslivet. Daglig verksamhet är inte en egentlig anställningsform, men ersättning utbetalas i form av t.ex. aktivitets- eller sjukersättning (SOU 2008:77).

Styrdokument

Enligt Lgrsä (2018) ligger det i skolans uppdrag att ge eleverna rika möjligheter till samtal och kommunikation. Vidare ska varje elev efter genomgången skola kunna använda sig av det svenska språket på ett nyanserat sätt och använda sig av digitala lösningar för bland annat kommunikation. I riktlinjerna uttrycks även att alla som arbetar inom skola ska uppmärksamma och stödja elevernas behov av extra anpassningar och särskilt stöd samt att läraren ska se till att eleven får stöd i sin språk- och kommunikationsutveckling.

I Läroplanen för gymnasiesärskolan (Gysä, 2013) står det att anpassningar i undervisningen ska ges efter elevers behov och förutsättningar och att elever ska få lov att utveckla sin sociala och kommunikativa kompetens. Vidare ska de uppmuntras att uttrycka sina åsikter och förberedas till att aktivt delta i samhället. Elever ska ges möjlighet till utveckling och lärande och skolan ska främja lusten till livslångt lärande. Gysä (2013) nämner även att elever ska stöttas i deras språk- och kommunikationsutveckling. De ska efter sina förutsättningar få lov att kunna använda sig av olika verktyg för kommunikation.

Gällande samarbete och samverkan ska det enligt Gysär (2013) ske mellan de olika skolformerna, men också mellan gymnasieskolan och olika former av vuxenutbildning. Det ska även eftersträvas ett bra samarbete med arbetslivet och förbereda elever till ett liv efter skolan.

Salamancadeklarationen (Svenska unescorådet, 2006) är ett internationellt styrdokument som politiskt snarare än rättsligt styr hur länderna som skrivit under ska arbeta med barn och elever med särskilda behov. Där beskrivs en inkluderande utbildning som "Inkludering ses som ett synsätt där skolan ska vända sig till, och möta alla elevers skiftande behov, genom att ge dem lika möjligheter till lärande, kultur och kommunikation som andra i samhället." (Svenska unescorådet, 2006, s. 42).

Denna deklaration betonar att lämplig teknologi och teckenspråk ska användas för att främja bland annat kommunikation och lärande. För att möjliggöra detta rent ekonomiskt förespråkas att denna typ av teknologi tillhandahålls från en central resursbank där personal med sakkunskap inom området finns för att förse verksamheterna med rätt hjälpmedel utifrån individuella behov. I deklarationen förmedlas också att elevernas övergång mellan skola, vuxenliv och förvärvsarbete ska stöttas för att den ska gå så smidigt som möjligt och att eleverna ska förberedas för vad som komma skall. Det betonas särskilt att skolorna ska ge dem de färdigheter och förse dem med den typen av kommunikativa färdigheter som de förväntas ha i samhället som vuxna individer. Detta ska uppnås genom lämpliga utbildningstekniker, däribland erfarenheter av situationer i livet utanför skolan. För att upprätthålla dessa riktlinjer och krav ska länderna enligt deklarationen i rådande läroplaner upprätta konkreta program för denna övergångsfas mellan de olika stadierna i skolan, och vidare ut i vuxenlivet. Vidare förespråkas medverkan från andra aktörer såsom arbetsförmedling, yrkesvägledare, fackföreningar samt relevanta myndigheter och institutioner (Svenska unescorådet, 2006).

Kommunikation i daglig verksamhet

Hur väl det arbete som grundsärskolan lägger ner på att ge eleverna kommunikationsmöjligheter plockas upp i daglig verksamhet, kan till viss del studeras genom Sveriges kommuner och regioner (SKR, 2021) brukarundersökning, som de gör varje år för att se över och utveckla LSS-boenden och dagliga verksamheter för vuxna personer med funktionsnedsättningar. I undersökningen som gjordes 2021 deltog 177 kommuner och 12 privata aktörer och genererade totalt nästan 35 000 enkätsvar från brukare. I sin helhet visar resultaten på en positiv utveckling med lite mer positiva svar från brukarna för varje år. Intressant är att man kan utläsa ett mönster i att frågorna om kommunikation och inflytande är de frågor som över tid fått sämst resultat, så även år 2021. I en jämförelse av kommunerna i Skåne kan man se att de större kommunerna till övervägande del har mer fungerande kommunikation mellan brukare och personal i förhållande till det nationella snittet, medan de mindre kommunerna till stor del visar betydligt lägre resultat än det nationella snittet. Exempelvis svarar 82% av brukarna i Lund att personalen kommunicerar på ett sätt som de förstår, medan endast 48% av brukarna i Bjuv instämmer i denna fråga. Detta kan också jämföras med det nationella snittet där frågan besvarats med 79% positiva svar.

AKK då och nu

Enligt Thunberg (2008) är AKK som begrepp förhållandevis nytt och det infördes av professor Vanderheiden under 1960-talet. Syftet med AKK var att det skulle stödja kommunikation. Augementative betyder just stödjande.

Thunberg (2008) menar att människor sedan lång tid tillbaka har försökt hitta sätt att underlätta kommunikation. Sätt som präglats av stor uppfinningsrikedom, där även privatpersoner försökt hjälpa sina närstående. Under en lång period var det dock inget som det satsades på i någon större utsträckning.

Vanderheiden (2002) och Thunberg (2008) nämner att fram till 60-70-talet utvecklades de tre delar som utgör grunden för AKK var för sig. Delarna handlade om elektriska och mekaniska kommunikations- och skrivsystem, kunskap om

språkutveckling samt mindre tekniska hjälpmedel som t.ex. kommunikationsvår och annat kommunikationsstöd. Vanderheiden (2002) ansåg det viktigt att alla dessa tre delar utvecklades ihop för att kunna ge ordentligt stöd i kommunikation. När dessa delar slogs ihop blev det till det som vi idag kallar AKK.

Socialstyrelsen (2020) beskriver att man från början av 1900-talet hade en syn på individer med IF som obildbara och i behov av omsorg och vård. Enligt Grunewald (2015) började intresset mot det mer humanistiska och sociala synsättet träda fram så smått under 70-talet, vilket förde med sig att stöd utvecklades mer. Thunberg (2008) lyfter dock att AKK-träning inte ansågs ge någon särskilt positiv effekt, snarare att det tvärtom försämrade talet. På 70-talet fanns logopedier i skolan som först var tvungna att få tillåtelse att arbeta med AKK med eleverna. Thunberg (2018) nämner vidare att det upptäcktes i forskning att barn med AST utvecklades positivt genom lek i naturliga sammanhang och detta är enligt författaren anledningen till att beteendeterapeutiska inriktning ligger som grund inom AKK. Hon skriver fram att hjälpmedel som kommunikationskortor, bilder och bärbara kommunikationsmaskiner skulle användas i naturliga sammanhang och i samspel med närstående. Teckenkommunikation infördes enligt författaren under 80-talet för barn men spreds snabbt även till arbete med vuxna. Samtidigt utvecklades arbetet med AKK-metoder med datorstödda program och samverkan mellan olika professioner som logopedier, pedagoger, arbetsterapeuter och tekniker inleddes. Under 90-talet ökade efterfrågan av datorer som språkutvecklande läromedel. Thunberg (2018) betonar dock att det rådde en viss skepsis då det ansågs svårt och onödigt att lära sig tekniken. Heister Trygg (2012) betonar dock att det krävs att alla personer runt individen aktivt använder sig av den AKK-form som lämpar sig bäst, oavsett vilken form som känns bäst för dem personligen. Vidare nämns att AKK ska vara som en BRO som bär kommunikation. BROn består av Barnet, Redskap och Omgivning. Vad gäller Barnet, ska det tas reda på hur barnet kommunicerar, vilka behov barnet har av kommunikation, vilka redskap barnet behöver och klarar av att använda m.m. Vad gäller Redskap innebär det olika sorters kommunikationsformer och vilka som redan finns, vilka som kan tillföras och hur de ska implementeras hos såväl barnet som omgivningen. Gällande Omgivningen

menas alla de personer som finns runt barnet nu och i framtiden. Det gäller att veta hur de nu kommunicerar med barnet och vilka kunskaper de har och behöver av AKK enligt Heister Trygg (2012). I förhållande till föreliggande studie kan konceptet översättas till DRO; Deltagaren, Redskap och Omgivning.

Tidigare forskning

I detta kapitel kommer tidigare forskning, nationell såväl som internationell, inom området AKK genom livet för personer med IF i kombination med kommunikationssvårigheter att redovisas. För att hitta relevant forskning har vi främst använt oss av databaserna Summon, ERIC, Google Scholar och Diva portal. Sökord som använts är bl. a. AKK, daglig verksamhet, vuxenliv och IF. Dessa och synonyma begrepp samt engelska motsvarigheter har kombinerats på olika sätt. Avgränsningar såsom vetenskapligt granskat och publiceringsdatum har också använts. Forskningen har delats in under två rubriker; Behov hos personer med IF och AKK och en kommunikativ miljö. Avslutningsvis sammanfattas och diskuteras den tidigare forskningen.

Behov hos personer med IF

Arvidsson (2016) lyfter fram den kunskapslucka som råder gällande yrkesmöjligheter för unga vuxna med IF. Hon beskriver att varken forskarvärlden eller välfärdssystemet har insikt i vilka yrkesmöjligheter som finns för elever som gått ut gymnasiesärskolan. I sin doktorsavhandling valde hon därför att sammanställa fyra empiriska studier för att genom dessa öka kunskapen inom området, visualisera mönster och faktorer som påverkar, samt skapa en databas som kan ligga till grund för vidare studier inom området. Studien avser personer som tog studenten mellan år 2001 t. o. m. 2011. Resultatet analyserades utifrån ett teoretiskt ramverk om social rättvisa. Sammanfattningsvis kom Arvidsson (2016) fram till att hela 47% av målgruppen sysselsattes i daglig verksamhet, 22,4% var anställda, varav många med lönebidrag, och 6,6% deltog i någon form av utbildning. Hela 24% beskrivs som att de gör "annat", alltså varken arbetar, utbildar sig eller deltar i daglig verksamhet.

Faktorer som visade sig ha olika grader av betydelse enligt Arvidssons (2016) sammanställning var kön, typ av utbildning, kommun, tid som förflutit sedan studenten, föräldrars utbildningsnivå samt geografisk härkomst. Bäst chans till

förvärvsarbete hade män som tagit studenten mellan 2001-2006. De vars föräldrar hade låg utbildningsnivå hade också större sannolikhet att få ett förvärvsarbete, medan de med högutbildade föräldrar i större utsträckning landade i daglig verksamhet alternativt studier inom exempelvis Komvux eller folkhögskola. Forskaren belyser att dessa individer riskerar att gömmas bakom kategorisering, fördomar och föråldrade strukturer. Hon lyfter därför fram vikten av att samhället tar ansvar för dessa individers möjlighet att välja en form av sysselsättning som de värdesätter. De behöver betraktas som de värdefulla resurser de faktiskt är, för samhället såväl som på arbetsmarknaden.

Likt Arvidsson (2016) har Mäkinen (2021) också undersökt möjligheter och förutsättningar för personer med funktionsnedsättningar. Hon gjorde nämligen en kvantitativ studie med syftet att undersöka vilka synpunkter personer med AST har gällande förberedelse av anställning och engagemang i arbetet. Studien är gjord utifrån dessa individers perspektiv. Författaren har intagit ett så kallat autismvänligt perspektiv som beskrivs vara när miljön och interaktion anpassas efter individer med AST och att viktiga kunskaper lärs ut och att individens styrkor utnyttjas. Urvalet bestod av 12 finska studenter med AST i stort behov av stöd i åldern 17 till 20, som går på finsk yrkesskola där de förbereds ett liv i arbete och eget boende. Respondenterna svarade på frågor i en enkät med hjälp av bildstöd och tolk som var professionell att tolka åt de som har talsvårigheter. Vid intervjutillfällena användes olika AKK-hjälpmedel efter behov såsom t.ex. förstärkande kommunikationsapparater, Widgit-bilder. Mäkinen (2021) nämner även att det vid behov fanns personlig assistent och/eller taltolk med under intervjun. Författaren analyserade materialet med hjälp av beskrivande statistik.

Mäkinen (2021) visade i sin studie att de viktigaste metoderna för att lära sig arbetet var användning av dator/surfplatta, skrivning, ritande och instruktioner som var illustrerade. Det näst viktigaste var hjälp med tid och bilder. Metoderna i undervisningen skulle vara strukturerade och tydliga visuellt och även flexibla och kommunikativa. Metoderna med minst effekt att lära sig arbetet var samtalskortor, ritprat och kommunikationsfoldrar. Förändringar och främlingar är det som

respondenterna anser som svårast, medan nya och sociala situationer inte anses lika svårt. Att konversera upplevs inte så svårt, men däremot hur det konverseras kan göra det svårt om det utförs på ett ovanligt sätt. I resultatet framkommer även att respondenterna klarar av flexibilitet, förändring och att anpassa sitt beteende om det finns stöd från omgivningen. Det anses viktigt att arbetsträningen sker på en riktig arbetsplats istället för i en skolaktig miljö. Där kan det lära sig kunskaper de behöver för att ingå i arbetsgemenskapen och snabbare få arbetslivskompetens. Författaren lyfter att metoderna som tagits upp kan användas för att planera arbete med berörda individer med AST och att arbetsträning sker bäst på en riktig arbetsplats. Vidare nämns att det krävs ytterligare forskning inom detta område för att främja personer med ASTs sysselsättning. Mäkinen (2021) tar upp att det är speciellt viktigt att det sker ur elevers, arbetsgivares och personals perspektiv i kombination med varandra.

En annan studie utförd i Kenya (Gona m. fl., 2014) undersökte effekterna av sex månaders implementering av AKK för barn med olika grader av språksvårigheter förknippat med IF. Då området präglades av fattigdom var det vanligt att barn med dessa funktionsnedsättningar annars aldrig uppnådde ett kommunikativt tillstånd. Effekterna undersöktes genom att vårdnadshavare till barn med olika former av funktionsnedsättningar (ex. IF, cerebral pasay (CP), dövhet, AST m. fl.) som medför komplexa kommunikationsbehov fick uttrycka sina upplevelser genom intervjuer före och efter implementeringen, varpå en innehållsanalys genomfördes. För att förstå och analysera materialet utgick forskarna från konceptuella modeller som tagits fram för att vägleda forskning och praktik med föräldrar till barn med funktionsnedsättningar. Tio barn i åldrarna 4-12 år deltog i studien och utifrån deras olika förutsättningar sattes mål och AKK-metoder. Det kunde röra sig om allt från att förmedla primära behov med ögonpekning på objekt, multisensoriska metoder, till total kommunikation med teckenspråk, bilder och/eller objekt. Eftersom de ekonomiska förhållandena var begränsade i området användes metoder som inte krävde kostsam teknik eller tillgång till elektricitet. I intervjuerna före implementeringen av AKK blottades föräldrarnas förtvivlan över hur isolerade de blev i samhället och vilken börda de bar på sina axlar. Det framgick vidare att det

fanns en önskan om att deras barn skulle bli botade och en strävan efter deras bild av normalitet (Gona m. fl., 2014).

Hamm och Mirenda (2006) genomförde en studie i Kanada där de undersökte övergången mellan skola och vuxenliv för åtta personer med IF och som under skoltiden använt sig av AKK. De använde sig av livskvalitetsprofiler och intervjuer med personer i studiedeltagarnas närhet. Resultatet visade att deltagarna och deras närstående var mycket missnöjda med tillgången till AKK i förhållande till hur det såg ut under deras skoltid. Vidare kunde en tydlig koppling mellan möjlighet till kommunikation och livskvalitet urskiljas. Forskarna beskriver att denna övergång till vuxenlivet behöver bearbetas långt innan skoltidens sista år samt att en god planering för hur denna övergång ska ske är nödvändig. Hamm och Mirenda (2006) betonar även att det inte finns några garantier för att det arbete för god kommunikation, skolan förser eleverna med, plockas upp och utvecklas vidare av dem som kommer att arbeta med personerna i vuxenlivet.

AKK och en kommunikativ miljö

I ovan beskriven studie som utfördes i Kenya (Gona m. fl., 2014) framgick det även genom intervjuerna att efter implementeringen av AKK beskrev vårdnadshavarna sina barn på ett mer positivt sätt. Implementeringen hade dessutom blottlagt barnens styrkor och öppnat upp dörrar till kommunikation och sociala stödsystem i rätt riktning mot inkludering i samhället.

En litteraturstudie som också belyser olika former av AKK och dess effekter är Backmans m.fl. (2015). I studien togs det fram teman där språkutvecklande arbetssätt rekommenderas i olika grad. Temana var grundläggande kommunikativa färdigheter, samtalsrelaterade kommunikativa färdigheter, språkliga färdigheter, sociala färdigheter samt utmanande beteende. Deltagarna i studierna hade blandade åldrar. Enligt studiens resultat var AKK framförallt effektivt när det gällde att utveckla grundläggande kommunikativa färdigheter samt samtalsrelaterade

kommunikativa färdigheter. Enligt Backman m.fl. (2015) framgick det att vuxna med IF ökade sina kommunikativa färdigheter med hjälp av AKK. De kommunicerade mer och började förmedla vilja i större utsträckning. Framförallt noterades förbättringar när individerna använde sig av Ipads. Dock nämns även att mer lågteknologiska AKK-hjälpmiddel såsom bildstöd och teckenkommunikation ger goda effekter.

Backman m.fl. (2015) nämner däremot att när det gäller språkliga färdigheter, sociala färdigheter eller utmanande beteende visar studien på liten eller ingen effekt alls. Studien belyser även sociala berättelser som en metod utöver det som benämns som AKK. Resultatet visar endast svag rekommendation för denna metod inom det relevanta området, d.v.s. sociala färdigheter.

Douglas (2012) gjorde en litteraturstudie av sju studier där man undersökt effekten lämpligt AKK-stöd i olika sammanhang för personer med komplexa kommunikationsbehov. Hon sökte efter studier som bland annat kunde beskriva AKK-träningens syfte, upplägg och innehåll, samt vilken effekt av kommunikationsträning som framkommer hos individer med kommunikationssvårigheter respektive personalen. Sökningarna i studien fokuserade på artiklar och tidskrifter där personal var utbildade för att stödja kommunikation för individer med kommunikationssvårigheter.

Enligt Douglas (2012) studie är det viktigt att individer med kommunikationssvårigheter får stöd av personal som har goda kunskaper i AKK-användning. Studien visade att när personal uppmanade till användning av AKK samt då de använde det själva, genererade detta en positiv utveckling av kommunikationsförmågan hos individerna. Studien visade även på positiva resultat om personal fick utbildning i AKK, vilket även speglade sig i individernas förbättrade beteende. Douglas (2012) lyfter vikten att även nyanställd personal ska få utbildning i AKK, för att hålla igång kommunikationsutvecklingen hos de med kommunikationssvårigheter. Ofta är det nämligen stor personalomsättning inom detta område.

Antonsson (2013) har också fokuserat på personalens kompetens och gjort liknande iakttagelser. Hon genomförde en stor studie där 590 vårdare och boende i kommunala gruppboendestäder deltog. Syftet med studien var att studera interaktion på gruppboende mellan vuxna med IF och deras vårdare samt att se på effekterna av utbildningssatsningen för vårdarna. Studien hade både en kvalitativ och kvantitativ ansats med flera metoder till insamling av data. Metoderna var videoobservationer, narrativa intervjuer, semistrukturerade intervjuer, samt vårdarnas skattningar av de boende. Under studiens gång genomfördes en webbaserad utbildning som grundades på tidigare forskning kring utmanande beteende och kommunikation. Den tog upp vårdares värderingar, inställning, känslor till personer med IF och hur kvaliteten i interaktioner påverkades av detta.

Antonssons (2013) resultat visade bland annat vårdarnas reflektion över bra och dåliga interaktioner med de boende och att det ledde till säkerhet, självförtroende och trygghet respektive aggression och våld hos de boende. De kunde inte alltid förstå de boendes tecken, vilket ledde till utmanande beteende från de boende. Detta kunde ge upphov till att vårdarna kände rädsla eller att de gav upp försöken att förstå och kommunicera med de boende. Förutom ett utmanande beteende upplevde vårdarna att de boende inte brydde sig om att svara eller inte. Vårdarna var inte själva så bra på att använda tecken vilket försämrade de boendes nyttjande av tecken. De upplevde att interaktionen blev bättre om de boende befann sig i det sammanhang som det samtalades om, exempelvis om det handlade om mat, blev det lättare för dem att förstå om de befann sig i köket, under samtalet. Vårdarna förstod att bristen på kommunikation ledde till de boendes utmanande beteende och att de behövde struktur och rutiner. De förstod att tydlighet och steg för steg instruktioner förbättrade kommunikationen.

Slutsatsen i studien som Antonsson (2013) drar är att brister i kommunikationen leder till att interaktionen mellan de boende och vårdarna försvåras och att det utmanande beteendet ökar och tvärtom om kommunikationen är bra. En annan slutsats som dras är att den webbaserade utbildningen med intervention gör att vårdare lättare kan förstå och därmed hantera de boendes utmanande beteende.

Iacono m.fl (2018) har gjort en studie kring AKK för vuxna och har likt Antonsson (2013) fått syn på betydelsen av personalens engagemang för personerna i behov och deras kommunikativa möjligheter. Datan i studien samlades in under ett år från 182 boende i Australien tillhörande nio handikapporganisationer. I studien deltog 98 kvinnor och 84 män i åldrarna 19-81. Studien genomfördes med observationer samt formulär där personalen skattat deltagarnas kommunikationsförmåga. Det är inte tydligt utskrivet vilken teoretisk ansats som använts i studien, men det går att skönja det relationella och sociokulturella perspektivet, då det handlar mycket om personalens engagemang i kommunikationen med de boende, samt om personalens brist på utbildning om AKK och där lyfts exempel där personalens engagemang leder till att den boendes engagemang ökar.

I Iaconos m.fl (2018) studie visar resultatet att de som behövde lite stöd i kommunikation fick mycket hjälp av personal, medan de som behövde mer hjälp inte fick det stöd i lika hög grad. Detta gällde även för den tid som de fick till stöd av personalen. De som var i behov av mest stöd fick nämligen minst tid till stöd och vice versa. Kontakten mellan personal och de med kommunikationssvårigheter studerades också, och där indikerade resultatet på större jämlikhet mellan de som var i behov av mer respektive mindre stöd. Kommunikationsstödet bestod av tecken, gester, symboler, konkret material och tal. Forskarna kom fram till att bra kommunikationsstöd och aktivt stöd från personalen ökade engagemanget hos den enskilde individen. Det noterades i studien att personal angav i intervjuerna att de använde sig av mer AKK än vad som framgick i observationerna. Detta menar forskarna kan tyda på att personalen saknar kunskaper och möjligheter att använda sig av AKK, alternativt att personalen har trott sig använda det mer än de gör. Observationerna visade att personalen mest använde sig av verbal kommunikation. Det konkluderas i studien att personal som arbetar med vuxna med behov av kommunikationsstöd, behöver utbildning i användandet av AKK. Vidare lyfts det att personalen behöver vara kreativa och tänka till hur kommunikationsstöd kan se ut. Forskarna fick syn på bristande och otillräckliga metoder för kommunikationsstöd. Vidare menar de att bättre metoder för kommunikationsstöd behöver implementeras och personalen måste ta dessa till sig. Forskarna kommer

med tre förslag på hur personal kan göra; personal ska se till att AKK-hjälpmedel är synligt och tillgängligt, främja användning av AKK, samt svara i kommunikation. Ett stort fokus måste också ligga på de med störst behov av kommunikationsstöd. Ledaren för verksamheten behöver alltså se till att personalen får kontinuerlig utbildning, stöd och motivation till att använda AKK.

En annan studie som undersökt ämnet AKK och pekat på omgivningens betydelse är Sirén (2012), där de genom en interventionsstudie tittat på effekterna av implementering av AKK hos elever i gymnasiesärskolan. Resultatet visade att eleverna utvecklade sitt språk positivt både vad gäller språkuppbyggnad, strukturer för samtal samt grammatik. Forskarens mest framträdande slutsatser var dock omgivningens betydelse för elevens tillgång till kommunikation genom AKK. Sirén (2012) menar nämligen att det krävs att de personer runt omkring eleven med kommunikationssvårigheter behöver visa, stötta och vara förebilder genom att själva använda sig av de framtagna AKK-metoderna. Således menar författaren att det är viktigt att involvera elevassistenter i detta arbete, samt inkludera dem i fortbildning etc., då denna yrkesgrupp möter eleverna minst lika stora delar av dagen som läraren.

Sammanfattning och diskussion

Det är tydligt att det har betydelse vad en person med IF har för kön, föräldrar och var de kommer ifrån för vilken typ av sysselsättning de hittar efter avslutad gymnasiesärskola. Vuxna med IF uttrycker behov av olika former av AKK som stöd att hantera flexibilitet och förändringar samt att metoderna som används behöver vara välkända för att förenkla konversationer. Forskningen belyser även vikten av att få arbetsträna på en riktig arbetsplats och inte i en skolaktig miljö, för att bli en del av arbetsgemenskapen och öka sin arbetslivskompetens. Studiernas resultat visar att digitala och tekniska hjälpmedel för kommunikation har goda effekter, men att även lågteknologiska metoder såsom bildstöd och tecken är ett bra stöd. Däremot framgår det att AKK-metoder som ritprat och sociala berättelser, som

ofta används för konflikthantering och social träning, inte givit några anmärkningsvärda resultat. Något som också framgår genom flera av studierna är att möjligheten till god kommunikation för individen i behov påverkas starkt av engagemang och kompetens hos dem i sin omgivning.

Den tidigare forskningen belyser området från olika vinklar och på olika sätt; vilka metoder som är effektiva och vad som krävs av omgivningen för att främja kommunikation med dessa metoder, vilka behov vuxna med IF har och hur AKK ska användas för att vara effektivt för att nämna några exempel. Överlag visade forskarna enighet kring de flesta delar och vanligast fokus låg på hur struktur, schema och instruktioner kommunicerades från personal till den enskilde individen. Detta kan anses vara ett synsätt som begränsar individerna i behov av AKK att kunna samtala och delta i en social kontext. Dock framgår det genom Mäkinen (2021) att de boende själva ansåg just möjligheten att förstå struktur, schema och instruktioner vara den viktigaste aspekten för deras välmående. Å andra sidan kan detta röra sig om en primär trygghetskänsla som i förlängningen medför sinnesro som möjliggör sekundära behov av kommunikation som t.ex. samtal med andra med liknande behov och inte enbart med personal eller närstående.

Forskningen som redogjorts för i föreliggande kapitel avser personer i behov av AKK. Hänsyn tas till att dessa personer varierar i ålder, diagnoser samt vilken typ av verksamheter i vilka deras kommunikativa miljöer studerats. Detta innebär att dessa studier inte är rakt av överförbara till föreliggande studie. Däremot ser vi resultaten som användbara eftersom begränsade möjligheter att kommunicera med sin omvärld innebär liknande stödbehov oavsett ålder och verksamhet. Gällande diagnoser är där vissa artiklar som fokuserar på personer med andra diagnoser än just IF, framförallt AST. Dessa personers behov kan trots vårt fokus på daglig verksamhet vara relevanta då deltagare inom daglig verksamhet tillhör LSS (SFS 1993:387) personkrets. Denna personkrets innefattas av personer med IF, AST och/eller andra fysiska såväl som psykiska funktionshinder.

I vår studie strävar vi efter att med stöd i ovanstående forskning få syn på hur våra elevers framtida kommunikationsmöjligheter ser ut och därmed bättre anpassa våra AKK-metoder för dem.

Det var svårt att hitta var svensk forskning som tittar på verkligheten och vilka AKK-metoder som faktiskt används för vuxna med IF, hur och varför det ser ut just så. Detta är också anledningen till att vi behövt använda oss av studier vars relevans och överförbarhet kan ifrågasättas p.g.a. ovanstående olikheter samt att vissa av studierna har några år på nacken. Genom denna studie hoppas vi därför att kunna rikta ljuset mot AKK för vuxna med IF inom daglig verksamhet och därigenom bidra till ny kunskap inom området.

Teoretisk utgångspunkt

Vi har valt att utgå från den sociokulturella teorin då Säljö (2022) beskriver att kunskap enligt denna skapas i kommunikativt samspel med andra. Syftet med studien är att undersöka och analysera kommunikation inom daglig verksamhet, med särskilt fokus på AKK, ur personalens perspektiv. Således valdes denna teori för att förstå resultatet som rör kommunikation i en social miljö.

Hänsyn har tagits till att teorin tar utgångspunkt i en skolkontext och begrepp såsom *lärare*, *elev*, *skola* och *undervisning* används. Daglig verksamhet är ingen utbildning men paralleller kan ändå dras, då det finns en gemensam strävan efter lärande och utveckling som ska kunna möjliggöra en framtida plats på arbetsmarknaden. Dessutom finns det likheter gällande exempelvis yrkesroller och schema. Således kommer vi att använda och översätta begreppen enligt nedan.

• skola	daglig verksamhet
• lärare, elevassistent	stödpedagog, stödassistent
• elev	deltagare
• undervisning	verksamhet, arbetsuppgifter

Sociokulturell teori

Sociokulturell teori härstammar från Lev Vygotskij men har sedan dess tolkats och förgrenats av flertalet olika forskare. Säljö (2022), som är en svensk psykolog vars forskning intar ett sociokulturellt perspektiv på mänskligt lärande och utveckling, lyfter att språket inom teorin hör ihop med samspel och lärande. Det antas att kunskap skapas i kommunikativt samspel med andra. Det är därför viktigt att det ges möjlighet för kommunikativ interaktion. Det kan innebära att ge språkligt stöd, vilket gör att vetskap om vilket stöd som behövs krävs. Språk används olika beroende på sammanhang och syfte i en viss situation. Genom att främja samspel ökar språkanvändning. Det krävs att språkstöd kan ges för funktionell användning, detta kan ske genom förståelse för individens tidigare erfarenheter och genom rätt *mediering*. Detta är ett begrepp som används inom teorin för att beskriva överföring

av kunskap, via kommunikation; språklig såväl som ickespråklig, enligt Säljö (2022). Vidare beskriver han att när en individ tagit till sig kunskapen och kan använda den benämns detta som *appropriering*.

Säljö (2022) beskriver att det krävs tidigare erfarenheter, kunskaper och strategier för att lära sig nya saker. Han tar även upp att både teori och praktik behövs för att nå ökad förståelse. Det är genom samspel i praktiken som ett så kallat *situerat* lärande sker. Han beskriver förebilder som en nyckelfaktor när det kommer till lärande då man genom umgänge med andra i sociala sammanhang får möjlighet att studera, imitera och därmed lära nytt.

Att människor ständigt utvecklas tillhör också den sociokulturella teorin enligt Säljö (2022). När det gäller lärande bör nivån i undervisningen alltid ligga i den *proximala utvecklingszonen*. Det anses vara den nivå där lärande möjliggörs för individen genom stöd och om det sker i samspel, för att hen senare ska kunna klara av uppgiften på egen hand. I det sociokulturella perspektivet beskrivs även interaktion som en viktig faktor för språkutveckling (Säljö, 2022).

I föreliggande studie kommer ovanstående teori användas för att tolka och förstå vårt empiriska resultat. Genom dessa eftersträvas att hitta fenomen inom daglig verksamhet som kan beskrivas med hjälp av begreppen inom teorierna. Genom begrepp som *mediering*, *appropriering*, kan vi i vårt material hitta hur kunskap skapas inom daglig verksamhet genom interaktion och samspel. Vi hoppas också på att kunna hitta tillfällen då deltagarna utmanas i den *proximala utvecklingszonen* med hjälp av olika former av AKK som *fysiska artefakter*, såsom bilder och föremål men också *språkliga och intellektuella redskap*, såsom tecken och verbalt tal. Detta kan utgöra ett gott underlag för arbetet i grundsärskolan som till stor del bygger på sociokulturella antaganden.

Metod

I detta kapitel redogörs för vårt val av metod, urval, genomförande och bearbetning av empiri samt studiens tillförlitlighet. Kapitlet avslutas sedan med ett avsnitt om vilka etiska överväganden som varit nödvändiga.

Val av metod

Metoden som använts är en kvalitativ undersökningsmetod som enligt Bryman (2018) är en samhällsvetenskaplig metod där vikten ligger på ord snarare än på siffror och statistik vid insamlingen av empirin. Likaså präglas kvalitativ metod enligt författaren av induktiva, tolkande och konstruktionistiska drag. Således lämpar sig metoden för vårt syfte där vi vill undersöka, analysera kommunikation inom daglig verksamhet, med särskilt fokus på AKK, ur personalens perspektiv.

För att samla in empirin använde vi oss av semistrukturerade intervjuer vilket enligt Bryman (2018) nämner är en intervjumetod där frågor ofta är av allmän karaktär till skillnad från strukturerade intervjuer. I intervjun använde vi oss av en intervjuguide med öppna frågor (se Bilaga 1), vilket gjorde att vi hade möjlighet att ändra ordningsföljd på frågorna och för att lämna utrymme till uppföljningsfrågor, som Bryman (2018) beskriver. Att kunna vara flexibel för att ställa följdfrågor ansågs relevant då vi på förhand inte hade mycket kunskaper om hur daglig verksamhet såg ut. Fördelen med att använda öppna frågor i intervjuer är enligt Bryman (2018) att respondenterna svarar med egna ord, d.v.s. att vi inte lägger orden i munnen på dem. Vidare skriver författaren att öppna frågor ämnar sig bra vid forskning inom ett område som är okänt för forskaren, vilket det var för oss. Vi var som intervjuare det som Kvale och Brinkman (2014) kallar utforskare, då vi ville gå på djupet av respondenternas kunskap och erfarenhet kring hur de arbetar med AKK. De flesta av intervjuerna genomfördes via videosamtal på länk. Bryman (2018) beskriver olika för- och nackdelar med personliga intervjuer som utförs på detta sätt. Fördelarna rör framförallt de geografiska möjligheterna då resor och vad de innebär i tid och pengar inte är ett bekymmer. Ej heller bedöms säkerhet och skapande av en tillitsfull relation vara sämre än vid ett fysisk möte. Nackdelarna

menar han främst handlar om tekniskt strul och begränsad vana och kunskap kring att använda videosamtal.

Studien inspirerades av en hermeneutisk ansats som Bryman (2018) beskriver handlar om tolkning och förståelse av individers handlingar utifrån deras perspektiv. I analysen kopplade vi ihop delar till en helhet, men även helheten ihop med delarna. Denna ansats harmonierar också med det sociokulturella perspektivet som vi använde för vår analys där helhetens betydelse ligger i fokus, i den bemärkelsen att kommunikation i samspel utgör lärandet.

Kvale och Brinkman (2014) beskriver också att den hermeneutiska ansatsen lämpar sig då det är text som ska analyseras, vilket lämpar sig bra till vår empiriska insamling då samtliga intervjuer transkriberades. Fokuset i analysen låg på de teman vi tagit fram i intervjuguiden. Vi kopplade ihop delarna till en helhet, men även helheten till delar då vi jämförde intervjuerna sinsemellan och med tidigare forskning för att få fram en giltig förståelse i enlighet med vad Kvale och Brinkman (2014) nämner.

Urval

Urvalet för denna studie föll sig på ett vad Bryman (2018) kallar för målstyrt urval. Vi ville studera närmare på dagliga verksamheter i södra Sverige. Eftersom det är i detta område vi arbetar skulle det ge oss en, för våra elevers framtid, verklighetsnära bild.

När vi sökte på olika dagliga verksamheter, lärde vi oss att det fanns flera olika inriktningar, t.ex. "legoarbete" då olika saker exempelvis monteras eller demonteras, praktikplats i samhället, serviceuppdrag inom underhåll, musik och teater, upplevelser och färdighetsträning, IT, kost, motion och psykisk hälsa. För att få en mer samlad bild och inte ha ett för brett urval i förhållande till storleken av studien valde vi att studera verksamheter med samma inriktning, nämligen någon form av "legoarbete". Vi bedömde också att en smalare inriktning skulle generera högre överförbarhet, alltså att vi faktiskt undersöker det vi säger oss undersöka (Bryman, 2018).

I kontakt med dessa olika verksamheter lärde vi oss också att de yrkesroller som arbetade med deltagarna vanligtvis kallades stödpedagoger och stödassistenter, vilkas uppdrag kunde jämföras med lärare respektive elevassistent inom skola. D.v.s. att stödpedagogen har som läraren det pedagogiska ansvaret medan stödassistenten följer stödpedagogens riktlinjer och handledning likt elevassistent inom skola. Vidare är stödpedagogen ofta ensam på sitt uppdrag medan stödassistenterna är fler. Vi kontaktade dagliga verksamheter och försökte nå respondenter som var representativa för vår undersökning; d.v.s. representanter från båda yrkesroller från fyra olika verksamheter i fyra olika kommuner. Även om uppdraget som speciallärare inom grundsärskolan mer kan relateras till stödpedagogens, bedömdes det som värdefullt att få en helhetsuppfattning om hur den kommunikativa miljö som eleverna därifrån troligt kommer att sysselsättas i ser ut från olika perspektiv. Stödpedagogerna kunde ge oss en förståelse utifrån ett pedagogiskt perspektiv och stödassistenterna kunde bidra till en mer generell bild eftersom de var fler och arbetade mer direkt med deltagarna än stödpedagogerna vars uppdrag också innefattade det vi kallar planeringstid inom skola. Då stödassistenterna var fler var det lättare att få tag i respondenter från denna yrkeskategori, men av samma anledning var det också rimligt att ha övervägande respondenter därifrån i förhållande till syftet som handlar om att undersöka verkligheten som råder inom daglig verksamhet. Efter att ha fått samtycke från åtta av de utvalda respondenterna och genomfört majoriteten av intervjuerna valde tyvärr en av stödpedagogerna att dra sig ur. Då vi redan intervjuat stödassistenten från denna verksamhet och hade ont om tid till att hitta och intervju en annan, valde vi att gå vidare utan denna respondent eftersom vi ändå ansåg oss ha fått in tillräckligt med empiri för att få svar på våra forskningsfrågor. Således landade vi till slut i ett urval om fem stödassistenter och två stödpedagoger, fördelade i fyra olika verksamheter. Tabell 1 nedan visar en sammanställning av de respondenter som deltagit i vår studie, färgerna visar vilka av respondenterna som arbetar i samma verksamhet:

Tabell 1: Respondenter

Fingerat namn	Yrkesroll	Ålder	Utbildning
Lena	Stödpedagog	45	Undersköterska + utb. stödpedagog
Ingrid	Stödassistent	57	Undersköterska + utb. stödassistent
Susanne	Stödassistent	48	Undersköterska
Anna	Stödassistent	50	Undersköterska
Lotta	Stödassistent	59	Undersköterska
Pia	Stödassistent	50	Undersköterska
Karl	Stödpedagog	33	Lärare

Genomförande och bearbetning

Vi ringde enhetschefer för olika dagliga verksamheter i kommuner i södra Sverige och presenterade vår studie samt efterfrågade möjlighet att intervjua personal i deras respektive verksamheter. Vi delgav dem också vårt missivbrev. Samtliga enhetschefer ställde sig positivt till detta och skickade frågan vidare till sina medarbetare ute i verksamheterna. Efterhand som vi fick svar från anställda som var intresserade av att delta, skickade vi ut mail till dem med en kort beskrivning av studien, hur deras deltagande skulle gå till samt bifogade missivbrev (se bilaga 2) med tillhörande samtyckesblankett. Därefter försökte vi komma överens med respektive respondent om en tid som passade dem, att genomföra intervjun via länk. Innan intervjuerna mailade respondenterna samtycke om deltagande, utom Anna och Lotta, från vilka vi fick samtycke i pappersform. De föredrog nämligen att vi skulle komma dit och genomföra intervjuerna fysiskt, då de inte kände sig bekväma med att bli inspelade i ett digitalt möte. Eftersom Bryman (2018) beskriver det som viktigt att skapa en relation till respondenterna med en ömsesidig tillit och att personliga intervjuer inte utgör någon större skillnad om de sker fysiskt eller digitalt, valde vi att vara tillmötesgående på denna punkt. De uttryckte också att de gärna ville få möjlighet att visa sin verksamhet, vilket vi såg vinningar i även om vi inte skulle använda dessa iakttagelser som en del i vårt resultat.

Vi genomförde totalt sju semistrukturerade intervjuer som spelades in, fem av dessa genomfördes via videosamtal, och två på plats i respondenternas dagliga verksamhet. Intervjuerna tog ca 25-35 minuter vardera. För att effektivisera valde vi att dela upp intervjuerna och gjorde tre respektive fyra intervjuer vardera.

Inför intervjuerna hade vi gjort en intervjuguide (se bilaga 1) innehållande teman kopplat till frågeställningarna för studien. Med hjälp av guiden kunde vi hålla fokus på det vi skulle undersöka, samtidigt som vi kunde vara flexibla då frågorna var öppna och vi hade möjlighet att ställa följdfrågor till de svar vi fick.

Vid en av intervjuerna fungerade inte inspelningen via zoom, men eftersom det var viktigt att få gjort intervjun då respondenten tagit sig tid att lämna verksamheten och installera sig vid en dator, valde vi att genomföra intervjun och använda en mobiltelefons inspelningsfunktion. Ljudupptagningen från denna intervju blev således bristfällig och det var svårt att höra vad som sades. Därför tog det väldigt lång tid att transkribera, för att inspelningen behövdes spolas tillbaka flera gånger för att uppfatta orden som sades. Efter transkriberingen kontaktades denna respondent på nytt via telefon för att säkerställa att de delar som hördes dåligt i inspelningen stämde överens med det hon faktiskt sagt.

Eftersom vi spelade in intervjuerna kunde vi lyssna igenom materialet flera gånger och därmed få fatt i allt som sagts och gå på djupet i våra analyser, i enlighet med vad Bryman (2018) beskriver som avgörande. Vidare menar författaren att det är en fördel att analysera kontinuerligt, då teman på så vis kan urskiljas i ett tidigare skede. Vi lyssnade också igenom varandras intervjuer och läste varandras transkriptioner för att vara väl insatta även i de intervjuer som den andra genomfört och transkriberat.

Den inspelade datan transkriberades direkt efter intervjuerna, detta för att det inte skulle bli för övermäktigt då det är tidskrävande, som Bryman (2018) beskriver. Kvale och Brinkman (2014) nämner att transkribering betyder transformering, att förändra en form. Det blir en utskrift där uttalade ord blir till skriftspråk vilket blev värdefullt i analysarbetet även om det som Kvale och Brinkman (2014) också

beskriver innebär att man går miste om aspekter som förekommer i talat språk men inte i skrift, exempelvis ironi.

Efter att ha lyssnat igenom våra intervjuer och läst igenom våra transkriberingar ordentligt började en tematisk innehållsanalys som enligt Bryman (2018) är en mycket vanlig metod. Den används ofta för att söka och hitta bakomliggande teman i det material som ska analyseras. Däremot går Bryman (2018) inte in på någon detaljerad beskrivning om hur detta ska gå till utan menar på att forskare gör lite olika. I grova drag menar författaren att det handlar om att stöta och blöta kategorier och teman som styrks med hjälp av citat. Vi började med att kategorisera materialet och vaska fram bakomliggande mönster och utifrån dessa ta fram där vi försökte få fram underliggande mönster och koda dem med rubriker. I denna fas försökte vi fånga in mönster i materialet utifrån vårt syfte och våra frågeställningar. För att underlätta skrevs all transkribering ut på papper för att delar sedan skulle klippas ut för att sortera in dem i olika kategorier, medan vi samtidigt diskuterade vilka mönster vi kunde se. Vi plockade också ut citat som signifikant pekade på de mönster vi hittat. Därefter började tematiseringen genom att sälla bland materialet i de olika kategorierna för att ringa in det som var väsentligt att lyfta fram. Vi landade slutligen i fyra teman, nämligen Former och tillämpning av AKK, Personalens förhållningssätt, Deltagarnas behov och bagage samt Personalens förutsättningar. Efter att ha sammanställt resultatet ställdes det i relation till det sociokulturella perspektivet för att med begreppen därifrån få ny förståelse för resultatet och därigenom nå en djupare mening.

Tillförlitlighet

En undersökning räknas som tillförlitlig när en studie uppfyller kriterier som fastställer trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet samt möjlighet att styrka och konfirmera (Bryman, 2018). För att öka trovärdigheten i vår studie har vi följt de regler och riktlinjer som gäller för genomförande av examensarbete. Vi har också detaljerat transkriberat det som sagts i intervjuerna och på så sätt fångat upp beskrivningarna i respondenternas sociala verklighet (Bryman, 2018). För att få mer än ett perspektiv på de olika sociala verkligheterna försökte vi få två respondenter

från respektive verksamhet vilka hade olika roller och utbildningar. Dock hade vi som tidigare beskrivits, ett bortfall samt en verksamhet där alla hade samma roller och utbildning vilket begränsar trovärdigheten (Bryman, 2018).

Enligt Bryman (2018) innebär överförbarhet att resultatet från en studie kan användas i en annan kontext. Gällande huruvida vårt resultat är överförbart till andra verksamheter kan diskuteras. Å ena sidan finns oändligt många olika sorters dagliga verksamheter med olika inriktningar vilket också bör innebära en stor variation sett till arbete med AKK. Å andra sidan har vi försökt smala av urvalet till verksamheter där man arbetar med olika former av legoarbete, d.v.s. en något specificerad målgrupp inom vilken en motsvarande ny undersökning kunde ge ett snarlikt resultat. För att generera pålitlighet har vi genom hela processen varit transparenta med tillvägagångssätt och metodval o.s.v. samt involverat kurskamrater och handledare i våra beslut för att få råd och synpunkter vilka är viktiga aspekter för pålitlighet enligt Bryman (2018).

Genom hela processen har objektivitet eftersträvat och vi har försökt att inte låta våra personliga värderingar påverka undersökningen i någon riktning, men är medvetna om att det inte är möjligt att få en fullständigt objektiv bild i samhällsvetenskaplig forskning (Bryman, 2018). Resultaten skulle kunna styrkas genom att kontakta respondenterna och be dem validera våra tolkningar av deras uttalanden. Dessutom har vi visat transparens i våra val. Vi uppfyller därmed det fjärde kriteriet för tillförlitlighet, som är när undersökningen ges möjlighet att styrkas och konfirmeras (Bryman, 2018). Naturligtvis har studien ytterligare begränsningar vilka diskuteras i metoddiskussionen.

Etiska överväganden

Vid förfrågan om deltagande skickades ett missivbrev ut till respondenterna, där vi beskrev syftet med vår studie, samt informerade om Vetenskapsrådets forskningsetiska principer; informationskravet, samtyckeskravet, nyttjandekravet och konfidentialitetskravet (Bryman, 2018).

Vi informerade om studiens syfte och hur vi ville gå tillväga skriftligt i missivbrevet samt via mejl och muntligt via telefon när vi sökte respondenter. Även vid intervjutillfällena berättade vi vad studien skulle handla om och säkerställde att de inte undrade över något innan vi startade inspelningen. På så vis uppfyllde vi informationskravet (Vetenskapsrådet, 2017). Vi informerade även om att både de som respondenter och verksamheter skulle vara anonyma, med fingerade namn. Deltagarnas vardag diskuterades under intervjuerna men i vårt arbete går vi däremot inte in på några specifika individer och således ansågs det inte vara nödvändigt att samla in samtycke från dem. Det förekommer beskrivningar av enskilda deltagares kommunikation men i helt anonyma former. På så sätt uppfyllde vi konfidentialitetskravet. Likaså berättade vi att allt material som vi spelat in ska raderas efter avslutad studie. Nyttjandekravet uppfyllde vi genom att informera om att materialet endast skulle användas för vår undersökning.

Resultat

I föreliggande kapitel kommer resultatet med analys att presenteras utifrån de teman som har framträtt genom analysarbetet i rubrikerna; Former och tillämpning av AKK, Personalens förhållningssätt, Deltagarnas behov och bagage samt Förutsättningar. Analysen delas upp i delanalyser under respektive temarubrik. I detta kapitel används de fingerade namnen för respondenterna, se sammanställning i tabell 1. Kapitlet avslutas med en sammanfattning och vilka slutsatser vi dragit för att svara till frågeställningarna.

Former och tillämpning av AKK

De vanligast förekommande formerna av AKK hos de dagliga verksamheter som deltagit i studien var tecken som stöd, samt bilder och andra symboler. Dessa två former nämndes i samtliga intervjuer. Tecken som stöd verkade främst upplevas som viktigt för deltagare med nedsatt hörsel och/eller verbal förmåga. Anna beskrev också att det var bra som förstärkning i kommunikation med deltagare som har svårt att sälla bort ljud. Hon menade att vissa "hör allt" och därför kan ha svårt att ta in det man försöker förmedla till dem och att tecken som förstärker i dessa situationer kan vara till hjälp. Det som också var gemensamt i samtliga verksamheter var att kommunikationsstöd i form av scheman med bilder, var den vanligaste och mest prioriterade situationen för användning av AKK. Bilderna som användes i bildstödet kom främst från bildbaserna Symbolbruket (Widgit), Piktogram och Ritade tecken, men vissa bilder var egentagna foton. Anna berättar att det fanns deltagare i deras verksamhet som uttryckte en önskan om ett mer detaljerat schema, vilket hon menade inte gick att ordna. Detta då de inte visste i början av dagen vilka arbetsuppgifter som skulle finnas. Istället bestod scheman av hålltider för start/slut, rast, fika o.s.v..

Där Pia och Karl arbetade gjorde man bilderböcker som instruktioner till att utföra olika uppgifter, exempelvis hur man gör en smörgås i kaféet. Denna metod hade fått positivt resultat och därför hade de målsättningen att arbeta mer med denna form av stöd framåt. Andra former av stödstrukturer förekom i ett par verksamheter

för att möjliggöra deltagarnas självständighet i att lösa de olika arbetsuppgifterna. Dessa kunde röra sig om t.ex. en mall med 16 hål där deltagaren kunde placera en mutter i varje för att få rätt antal.

I ett par verksamheter kunde flera av deltagarna läsa och skriva och i dessa fall användes också skrift i kommunikationssyfte. Det kunde t.ex. röra sig om skriftliga instruktioner för hur man utför en viss arbetsuppgift eller ett utbyte via SMS.

Något som också visade sig vara ett stort stöd för deltagarna i två av verksamheterna var användande av mobiltelefoner. De användes förutom att kommunicera i skrift också för att ta och visa foton för att förmedla något. Ett annat användningsområde var timer som användes för att deltagarna skulle veta när det var dags för saker, exempelvis kunde det röra sig om att deltagaren visste att när mobiltelefonen plingade var det dags för rast.

Medling och konflikthantering var också ett vanligt användningsområde för AKK. Samtliga verksamheter hade problem med intriger som deltagarna hade svårt att hantera och reda ut själva. Flera av respondenterna tog upp ritprat och sociala berättelser som goda metoder för att arbeta med denna problematik. Anna beskriver att ritprat var praktiskt för att rita upp en viss situation och känslor som uppstår hos andra när hen agerar på ett eller annat sätt. Sociala berättelser är ett liknande koncept men i form av en berättelse skriven av personal utifrån individens perspektiv om en viss situation som ofta uppstår för deltagaren och som hen har svårt att hantera. Först beskrivs hur de ofta blir fel och avslutningsvis hur ett annat agerande får en bättre utgång. Lena lyfte också fram att ritprat såväl som sociala berättelser användes för att förbereda deltagarna inför någon aktivitet, då en deltagare inte mår bra eller för att lyfta självförtroendet hos en deltagare.

Något som nästan inte användes alls i dessa tre verksamheter däremot, var digitala lösningar såsom kommunikationsappar, talsyntes och dyligt. Detta berodde på brist på tillgång till digitala enheter och till viss del även kompetens. På frågan om hur man ser på deltagarnas bagage från skolan svarade Lotta;

Är man i skolans miljö så har de ju väldigt bra grejer, jättebra grejer, så då blir man lite... Vi är gamla här med allting någon gång fick vi en padda liksom, vi är gammeldags på det, de i skolan är ju mycket duktigare än oss på de här grejerna och har det med sig.

Där Lena och Ingrid arbetade fanns det en dator och en Ipad på vardera avdelning, men dessa användes till spel och eventuellt pedagogiska program och appar för att t.ex. träna klockan eller att läsa och skriva, inte till kommunikation. Andra digitala lösningar för kommunikation förekom i enstaka fall då deltagaren hade med sig en egen digital enhet hemifrån. Där var en deltagare i Susannes verksamhet som använde en ögonstyrd dator för att kommunicera. I de fall digitala lösningar för kommunikation förekom i verksamheterna var det alltså andra instanser eller närstående som försett specifika individer med detta.

Delanalys

Det framgick att *artefakterna* som användes i de olika verksamheterna utgjorde stöd till deltagarna för att ta emot, förstå, tolka och dela information. Anna hade noterat att vissa individer hade svårt att ta in det som presenteras muntligt pga. omgivningens många ljud. Därför använde hon sig av tecken för att förstärka de mest bärande begreppen i sitt budskap vilket indikerar på att hon hittat en form av *mediering* där tecken blir en hinderröjande *artefakt*. Här visar Anna på ett förhållningssätt där svårigheter inte läggs på individen utan på den omgivande miljön. Detta skapar möjligheter för deltagaren att tolka informationen och bemöta den i en social kontext, eventuellt genom att själv använda tecken.

Likaså möjliggör samtliga verksamheter en social interaktion genom att visualisera scheman med en variation av *artefakter* i form av AKK för att tillgängliggöra informationen. Detta öppnar upp för deltagarna att kommunicera sina tankar genom att t.ex. peka om det verbala språket inte räcker till, eller dylikt. Genom denna typ av socialt samspel mellan individer skapas lärandesituationer och språkutveckling. En av deltagarna kommunicerade en önskan om mer information i form av ett mer detaljerat schema, men blir nekad detta pga. försvårande omständigheter. Här uttrycks en önskan om att utveckla kommunikationen till en mer avancerad nivå där språk används för att tolka och förstå. Det är möjligt att de inte kan veta precis vilka

arbetsuppgifter som kommer att finnas i förväg, men ett alternativ då är att öppna upp för ytterligare kommunikation och utveckling genom att ha ett dynamiskt schema som en *aktiv aktör* för individen att samspela med. Exempelvis kunde man sätta upp ett mer detaljerat dagsschema, med reservering om att arbetsuppgifterna kan komma att förändras under dagen. Detta kräver en tolerans för förändringar från deltagaren, men utmanar också till ytterligare interaktion och socialt samspel i den *proximala utvecklingszonen*, och kanske i förlängningen en möjlighet att påverka sin egen situation.

Det framgår att många av verksamheterna använde olika artefakter såsom bilderböcker, mallar och dylikt som utgjorde stödet för deltagarna att klara av olika uppgifter. Ingen av respondenterna tog däremot upp samarbete mellan deltagare som ett *intellektuellt redskap* för att ta sig an arbetet, utan verksamheterna präglades av individuellt arbete med stöd av *artefakter* och/eller personal. Med tillgång till rätt AKK-former och annat stöd hade deltagarna kunnat få möjlighet till mer interaktion i en social kontext för att tolka information, förstå och dela erfarenheter och på så vis *appropriera* nya kunskaper.

Genom ritprat och sociala berättelser lär deltagarna utifrån tidigare upplevelser i en viss kontext för att kunna hantera samma *situerade* händelse i framtiden. Här kan man anta att deltagaren försätts i sin *proximala utvecklingszon* genom att samtala om en situation som hen inte kunde hantera på egen hand, eventuellt få stöd att hantera det nästa gång för att så småningom kunna hantera liknande situationer på egen hand i framtiden.

Personalens förhållningssätt

Mönster kunde urskiljas gällande personalens förhållningssätt till deltagarnas behov och arbetet med kommunikation. Ett tydligt framträdande mönster var att samtliga respondenter tryckte på vikten av att kommunicera scheman, tider och rutiner med hjälp av framförallt bilder och skrift. Ingrid visade delvis ett omsorgsperspektiv då frågan om överlämning mellan skola och daglig verksamhet diskuterades. Hon nämnde exempelvis att det var synd att överlämningen inte var

mer omfattande då man inte fick viktig information om t.ex. vilket stöd deltagaren kan behöva vid toalettbesök eller i matsituationer.

Karl stack ut med sin kompetens och strävan efter att deltagarnas kommunikation skulle nå högre nivåer. Han uttrycker

Samtalsmatta hade ju varit jättebra att ha för olika samtal med dom som kanske inte kan uttrycka det, många när man ställer en fråga så är det typ: Aha, vad tycker du? Amen jag tycker som dig, fast det tycker dom kanske inte riktigt. Och samma nu som vi diskuterade genomförandeplaner och att ha olika mål. Vad är ett mål? Hur får man fatt i den kommunikationen? Vad ett mål är? Jag tänker direkt fotbollsmål, det är det man känner till och det blir liksom att man, ja, begreppskunskapen är svår att förmedla, kan man uppleva ibland och då tänker jag det måste finnas bra hjälpmedel till då att förklara.

I detta citat blir det tydligt att han tänker förbi kommunikation som ett verktyg för att undvika oro och osäkerhet kring tider och rutiner, till att också utveckla deltagarnas språkförståelse och möjlighet att uttrycka sina egna tankar och åsikter. Karls kollega, Pia, är inne på samma spår då även hon vill komma förbi fokus på rutiner i samtalen med deltagarna. Hon lyfter fram att hon tidigare arbetat mycket med demenssjuka och att det även där kunde vara en utmaning att få igång stimulerande samtal. Däremot berättar hon att det där ofta gick att lirka i deras tidigare liv eftersom de har arbetsliv, föräldraskap och andra upplevelser i bagaget att knyta an till. Deltagarna i daglig verksamhet däremot har inte det enligt Pia, utan samtalen kretsar ofta kring tider, rutiner och vad som händer i deras mycket repetitiva vardag eftersom det i stort sett är det enda det upplever.

Lena hänvisade framförallt till användning av tecken som stöd då hon nämnde att det svåraste med AKK var att faktiskt använda det. Hon menade att många kanske besitter kunskapen men att man glömmer att faktiskt använda det och att det även finns personal som visar ovilja gentemot tecken som stöd. Hon lyfter dock att vissa nog låter bli av rädsla för att teckna fel, vilket hon menar är synd eftersom det är viktigare att använda det än att det blir helt korrekt. Karl hade upplevt liknande problematik i sin verksamhet och hade därför tagit fram teckenbilder för varje aktivitet som de ska göra, för att all personal ska kunna teckna så deltagarna förstår.

I intervjuerna med flertalet av respondenterna framgick också att de strävade efter att vara lyhörda gentemot deltagarna och att de försökte läsa av bakomliggande känslor och tankar mot det som deltagarnas faktiskt uttryckte i kommunikationen. Ett exempel som Lena beskrev, var då en deltagare inte ville vara med på ett spel för att hen ansåg det vara barnsligt. Det visade sig egentligen bero på att hen inte kunde talen upp till 20. Hen tyckte efter att ha försetts med rätt stöd för att kunna delta, att det var riktigt roligt. Undantagsvis lyfte Lotta och Anna att många av deras deltagare inte behövde AKK och att det då kunde vara kränkande att använda det med dem.

Delanalys

Att kommunikation kring scheman, rutiner, tider och förmågan att hantera konflikter var de områden som de flesta bland personalen verkade prioritera var tydligt. Detta visar en strävan efter att *mediera* kunskaper som möjliggör att deltagarna fungerar i daglig verksamhet men också i samhället. Karl hade dock mål som siktade längre än så då han tog upp exemplet om begreppet mål, hur det kan ha olika betydelser i olika sammanhang. Här visade han att han tror på att deltagarna ständigt utvecklas och att de med rätt *språkliga redskap* och interaktion tillsammans med en mer kompetent individ kan infinna sig i sina *proximala utvecklingszoner*. På så vis skulle de kunna nå nya horisonter genom ökad språkförståelse och förmåga att röra sig mellan vardagligt språk och ett mer *situerat* språk. Här lyser personalens olika utbildningar genom. Medan övriga respondenter är undersköterskor i grunden och/eller har läst till stödpedagog är Karl utbildad lärare i grunden och således är det naturligt att han har mål som liknar dem som sätts i skolan. Pia har en liknande framtoning i sitt sätt att diskutera problematiken i att deltagarna inte har mycket erfarenheter utanför den verksamhet de befinner sig i. Således menar hon att de inte har samma möjligheter till stimulerande utbyte med andra vilket visar på kontexten och det sociala sammanhangets betydelse. Detta är en viktig insikt att ha i arbetet med dessa individer då interaktion enligt den sociokulturella teorin är nyckeln till språkutveckling och kan således generera en positiv spiral genom att hitta rätt *artefakter* och metoder för *mediering* och på så

sätt nå mer varierande och stimulerande samtal som kan bidra till vidare språkutveckling.

Även Lena trycker på kontextens betydelse och det sociala sammanhanget då hon betonar vikten av att som personal våga, vilja och komma ihåg att använda de kunskaper man som personal har i AKK. Hon nämner bland annat att det är okej att exempelvis teckna fel, vilket visar ett epistemologiskt tankesätt där kunskap skapas genom kommunikativt samspel med varandra. Alltså att även personalen lär genom det kommunikativa samspelet med deltagarna och i den tolkningsprocess som uppstår i det.

Deltagarnas behov och bagage

Anna och Lotta uppger att deltagarna i deras verksamhet, arbetar efter förmåga och inte har så stort behov av kommunikativa hjälpmedel då de kan tala, läsa och skriva. Deltagarna samtalar muntligt, SMS:ar och ringer till andra och varandra. Det största behovet av stöd hos deltagarna i deras verksamhet menar respondenterna är struktur och tidsförståelse. Lotta nämner ”Men mångt och mycket så handlar det om att det dom behöver hjälp med det är tider”, varpå hon förtydligar ”sätter in larm så slipper dom oroa sig o fråga hela tiden när ska jag sluta, när ska jag äta”.

Även Karl nämner att deltagarna där han arbetar, har ett relativt litet behov av kommunikationsstöd. Han berättar att på en av deras tre avdelningar finns några deltagare med väldigt begränsat tal och därför har de behov av kommunikativa hjälpmedel. I de övriga avdelningarna behövs det däremot inte, då deltagarna har ett fungerande verbalt tal och kan samtala med varandra. Däremot nämner han att även de som kan tala behöver stöd i konfliktsituationer. Han tar upp att vissa deltagare behöver tecken som stöd, för att känna sig inkluderade.

Lena uttrycker att deltagarna behöver tydlighet för att förstå. De har individanpassade arbetsuppgifter som har anpassats efter tester och deltagarnas egna önskemål. Ingrid från samma dagliga verksamhet nämner att en av deltagarna

behöver sitt schema i sin Ipad, för att han är van vid det sedan skolan, men de övriga har vanligt analogt bildschema.

Personalen i samtliga verksamheter upplever generellt att deltagarna har goda kunskaper i AKK och att de har fler kunskaper med sig från skolan än vad personalen i daglig verksamhet har kunskap om och kan erbjuda. Bland annat nämner Lena och Ingrid att många som kommer till daglig verksamhet har haft egna Ipads och även med scheman i dem. I ett par verksamheter tas deltagarnas behov av AKK vid genom att fortsätta med det stöd som de tidigare fått. Däremot uttrycks att man sedan successivt förenklar stödet för att passa verksamheten och de resurser som de har till sitt förfogande i sina respektive verksamheter.

Susanne uttrycker att deltagarnas utveckling påverkas negativt p.g.a. att den dagliga verksamheten inte kan ge dem samma stöd som i skolan. Hon uttrycker ”Det blir tyvärr så att det blir inte den kvaliteten som man hade önskat, att man kan inte göra lika mycket eller samma saker som man är van vid eller kunnat när man gick i skolan”.

Pia uttrycker däremot att moderna hjälpmedel som t.ex. en stor smartboard med scheman även kan påverka deltagarna negativt, då det blir för mycket intryck. Hon tycker att det ibland kan bli för mycket med det moderna, och att analoga sätt ofta är det som fungerar bäst. Hon nämner i detta sammanhang att ”Det är det enkla man behöver till vissa deltagare”.

Delanalys

I och med att deltagare i ena verksamheten kunde tala, läsa och skriva ansågs det inte behövas några fler *medierande artefakter* i form av AKK, än det som användes. Detta nämner även Karl gällande den avdelning som de med fungerande verbalt språk arbetade. Däremot beskriver han att även de behöver *medierande redskap* i konfliktsituationer vilket saknas i verksamheten p.g.a. otillräcklig kompetens inom området.

Genom att de dagliga verksamheterna möter deltagarnas behov av *språkliga redskap* såsom tecken och bilder ökar, som Karl uttrycker det, deltagarnas inkludering. De kan bli delaktiga medlemmar i samhället genom att de ges dessa *redskap*. Genom tydliggörande strukturer, ger de deltagarna möjlighet att förstå abstrakta begrepp såsom tid. Även där bildschema och mobilalarm används som *medierande redskap* för tid samt vad de ska göra, *approprieras* kunskaper som deltagarna kan ha nytta av i ett mer självständigt liv i framtiden. Dock ser förutsättningarna olika ut mellan deltagarna i de olika dagliga verksamheterna gällande förutsättningar att bli aktivt deltagande medborgare. Genom utökad tillgänglighet av *medierande redskap* och *artefakter* såsom olika former av AKK skulle man kunna utöka förutsättningarna för detta. Efterhand som dessa *medierade* kunskaper till deltagarna hade de själva haft möjlighet att minska nyttjandet av dem efterhand som kunskaperna *appropriats*. Deltagarna får istället endast möjlighet att använda några få och relativt bristfälliga AKK-former. Exempel på detta är användningen av tecken som AKK, som inte alla i verksamheterna hade utbildning i, samt otillräcklig information i dagsscheman. I två av verksamheterna byggde man vidare på de AKK-former som deltagaren varit van vid sedan tidigare. Att övriga verksamheter inte anpassar sig till deltagarnas tidigare erfarenheter och metoder är problematiskt i förhållande till det som Säljö (2022) beskriver om tidigare erfarenheters betydelse för det fortsatta lärandet. Detta är något som Susanne lyfter som ett noterat bekymmer, att deltagarnas möjligheter till kommunikation minskar då de lämnar skolan och kommer till daglig verksamhet.

Förutsättningar

Samtliga respondenter har mer eller mindre erfarenhet i AKK genom de AKK-former som används i sina respektive verksamheter och de flesta av respondenterna har erfarenhet i AKK genom olika utbildningar.

Begreppet AKK var inte helt klart för alla, en respondent frågade nämligen under intervjun om huruvida Pictogram och tecken innefattas av AKK. Övriga respondenter förstod begreppet vilket framgick genom att de kunde svara direkt på

frågorna som ställdes om AKK och de beskrev även självständigt vilka former av AKK de använde.

Tecken som stöd används i samtliga dagliga verksamheter, men Karl beskriver att det varierar hur mycket det används mellan personalen. Han menar att de som genomgått någon form av utbildning i AKK dels förstår syftet bättre och dels kan fler tecken och att de därmed också använder det i större utsträckning.

Samtliga verksamheter önskar mer utbildning i AKK och ett utvecklingsområde som lyfts i en av verksamheterna, men som också i övriga verksamheter verkar ha stort fokus är konflikthantering. Dock nämns att utbildningar har erhållits. Ingrid och Lena berättar att personalen genomgår webbaserade utbildningar med olika innehåll en gång om året. Susanne beskriver att en del av personalen gått TEACCH-utbildning, som handlar om tydliggörande pedagogik. Dock poängterar hon att det var många år sedan.

Lotta själv beskriver att hon inte har genomgått någon utbildning i AKK, men att vissa av hennes kollegor i verksamheten har det. På frågan om hon vet hur hon skulle gå tillväga för att få utbildning svarar hon att hon skulle vända sig till chefen. Även Ingrid uttrycker att om hon skulle be sin chef om utbildning skulle hon ges den möjligheten.

Karl upplever att daglig verksamhet inte prioriteras i kommunen när det kommer till utbildning. Han nämner att kommunen satsar mer på äldreomsorg. Han uttrycker vidare att hans chef prioriterar personalen på boendena när det kommer till utbildning, för att deltagarna tillbringar större delen av tiden där. Han känner inte heller att han får någon respons av chefen när han önskar utbildningar, men tänker att hans chefer har hårda tyglar uppifrån också. Endast han och en till har fått genomgå utbildning i tecken som stöd, vilket tilläts p.g.a. en inkommande deltagare med hörselnedsättning. Han upplever att de andra i personalgruppen också både önskar och skulle behöva det. De fick gå utbildningen för att en deltagare som kom hade hörselproblematik. Han har själv tagit initiativ till att öka sin egen kompetens genom att läsa böcker och gå nätbaserade gratisutbildningar, men det är något han

fått göra på sin fritid. Även hans kollega Pia uttrycker att hon önskat utbildning men att hon inte får gehör från ledningen; ”Många gånger så fallerar det, det rinner ut i sanden på något sätt och det är ju hemskt”.

Flera av respondenterna nämner att resurser i form av personaltäthet i daglig verksamhet är lägre än i skolan, flera har uppfattningen att de i skolan arbetar en till en, alltså en personal per elev. Dock har personaltätheten ökat senaste tiden i en av verksamheterna. Bland annat finns nu en stödpedagog som har ansvar för att göra scheman, ta fram hjälpmedel, bildstöd m.m.. Stödpedagogen hjälper även till att strukturera och handleda personalen i de pedagogiska bitarna. Att personalstyrkan ökat har möjliggjort bättre struktur och kvalitet i verksamheten. Ingrid som är stödpedagog i en annan verksamhet är helt fränkopplad från det ordinarie personalschemat för arbetet med deltagarna. Därför upplever hon att hon har god tid till framställning av kommunikationsmaterial. Hon arbetar endast i själva verksamheten då hon har tid över eller om det behövs p.g.a. frånvarande personal.

Stödpedagoger förekom i samtliga dagliga verksamheter. I Annas och Lottas verksamhet fanns hen dock ej på plats, utan var endast tillgänglig via ett centralt resursteam i kommunen.

Endast i en av verksamheterna fanns resurser i form av digitala hjälpmedel som Ipads och deltagardatorer och även där rörde det sig om enstaka enheter som deltagarna delade på. Dessa användes till att spela spel eller till att träna på exempelvis läsning, skrivning eller klockan. De användes alltså inte som AKK.

Viss överlämning från skola till daglig verksamhet sker i samtliga dagliga verksamheter men ser det lite olika ut. Gemensamt för dem är att samtal mellan verksamheterna sker i någon form. En av verksamheterna beskriver att det kan röra sig om samtal med vårdnadshavare och boende. Andra nämner också samtal med skolpersonal och koordinatörer.

I de flesta verksamheterna nämns att elever får praktisera i deras verksamhet innan skolslut. I en verksamhet följer skolpersonalen med eleven på praktik, och i

samband med det ges tips och information om deltagaren. Dock tycker Anna "likaväl som att eleverna ska praktisera hos oss så hade vi behövt praktisera i skolan". I en av verksamheterna får man endast studiebesök från skolorna.

Delanalys

Samtliga respondenter uttrycker att de vill ha mer utbildning i AKK. De upplever att de inte har tillräckliga kunskaper, vilket kan utgöra anledningen till att det inte heller används i tillräcklig utsträckning. Det kan upplevas som svårt att ta till sig kollegornas metoder om de inte själva fått samma möjlighet till utbildning som dom. Karl nämner att alla inte kan lika mycket tecken som han och en kollega som också fått sådan utbildning. Det kan tänkas att han och denna kollega varit förebilder för kollegorna som lärt sig en del genom att härma honom och kollegan. Som Säljö (2022) skriver är härmande en nyckelfaktor när det kommer till lärande. Genom utbildning i t.ex. tecken som AKK ges möjligheter att härma, men på ett mer fokuserat sätt än att härma kollegor i verksamheten. I dagliga verksamheten är där mycket annat som personalen ska göra. Ges personalen inte möjlighet till utbildning kan det leda till ett visst motstånd att använda sig av och ta fram kommunikationsstöd, eftersom de inte har tillräcklig förståelse för syftet och betydelsen av att tillämpa *medierande redskap* och *artefakter* i form av AKK. Vidare kan det tänkas att kollegorna som inte har utbildning kan känna sig utanför, såsom Säljö (2022) beskriver kan ske när en individ går miste om möjlighet till lärande.

Flera av verksamheterna beskriver att de varken har lika god personaltäthet som skolan eller motsvarande materiella resurser, såsom Ipads och andra mer kostsamma *artefakter*. Detta kan antas ger dem sämre möjligheter till *mediering* av kunskap. Däremot kan skolan ha lagt en god grund med sin höga personaltäthet som lett till *aproprierade* kunskaper hos deltagarna, vilket kanske gör dem mindre beroende av denna stöttning. Dock hade en successiv minskning varit att föredra vilket den ena verksamheten verkade ha som målsättning då de till en början använde samma metoder som en deltagare tog med sig från tidigare placering. I övriga verksamheter kan man anta att övergången från skola till daglig verksamhet

blir en chock för deltagaren då de varken har samma närvaro av personal eller möjligheter till att kommunicera, dessutom i en ny miljö med nya människor där många frågor kan tänkas behöva besvaras. Om utveckling ska ske krävs samspel med andra och således kan det vara en god idé att göra som den ena verksamheten och åtminstone till en början ge extra goda möjligheter till detta. När deltagaren är så pass trygg och bekant med sin omgivning och personerna i den, kanske de *approprierat* verksamhetens naturliga metoder i tillräcklig utsträckning för att räkna till ett fortsatt samspel och därigenom fortsatt lärande i den *situerade* kontexten.

Sammanfattning och slutsatser

De vanligast förekommande formerna av AKK inom daglig verksamhet var analoga bildstöd, tecken och olika former av scheman och tydliggörande strukturer. Dessa användes för att *mediera* kunskap om framförallt tider, hållpunkter och utförande av arbetsuppgifter och för att utmana deltagarna i sina *proximala utvecklingszoner*, vilket möjliggjordes genom att personalen stöttade deltagarnas kommunikation.

Ett annat vanligt område för användning av AKK som *medierande* redskap var i syfte att hantera konflikter och utmanande beteende, detta bland annat genom ritprat och sociala berättelser.

Deltagarnas förutsättningar att kommunicera i verksamheten beskrevs som varierande då vissa hade fungerande tal, kunde läsa och skriva medan andra inte hade något verbalt språk alls. De som kom direkt från skolan hade ofta AKK-metoder med sig därifrån som plockades upp i vissa av verksamheterna. Digitala hjälpmedel för kommunikation förekom endast i de fall en deltagare hade med sig en digital enhet från annan instans eller hemifrån.

Personalen visade på relativt goda kunskaper inom AKK och positiv inställning till användning av det. Däremot uttryckte de flesta brist på utbildning inom området, vissa att det helt enkelt inte blivit av och andra att de nekades. Gemensamt för alla verksamheter var att de uttryckte en underlägsenhet gentemot särskolan sett till resurser; fysiska hjälpmedel såväl som personaltäthet och kompetens.

- AKK-former inom daglig verksamhet är av mer analog art
- Viktigaste användningsområdena för AKK anses vara för tider, schema och konflikthantering
- Personalen upplever att skolans personal har god kompetens och gör ett gott arbete med att ge elever språkliga redskap och artefakter för att kommunicera
- Deltagarnas möjligheter till kommunikation försämras då de lämnar skolan för ett vuxenliv inom daglig verksamhet p.g.a. mindre resurser
- Personalen har kompetens inom AKK men önskar mer vilket i de flesta verksamheterna ser ut att vara en möjlighet
- Personalen saknar digitala lösningar för att utveckla användningen av AKK

Diskussion

Följande kapitel inleds med en kritisk diskussion av metodvalen som gjorts. Därefter ställs resultatet i relation till tidigare forskning i en resultatdiskussion. Här sammanfattas och generaliseras också de olika aspekterna och kopplingar till sarskolan lyfts fram. Kapitlet avslutas med vilka implikationer och idéer till framtida forskning som växt fram genom arbetet med studien.

Metod- och teoridiskussion

Tiden till att genomföra undersökningen var begränsad, och således också tiden till att finna respondenter. Detta medförde att urvalet endast bestod av sju respondenter. Datamättnad, som enligt Bryman (2018) innebär att fler nya infallsvinklar kan tänkas komma fram om fler respondenter hade deltagit, har troligtvis därför inte uppnåtts. Svaren från våra respondenter skilde sig åt till viss del och därför kan det tänkas att fler respondenter hade gett ett annat resultat. Å andra sidan beskriver Bryman (2018) att materialet ska vara hanterbart för att en ordentlig analys ska kunna göras.

För datainsamling valde vi semistrukturerade intervjuer med öppna frågor. Detta gjorde att vi fick ägna mycket tid till att hitta teman o.s.v. Hade vi däremot använt oss av den strukturerade intervjumetoden hade vi snabbare kunnat hitta de teman vi behövde, då strukturerade intervjuer ofta innehåller slutna frågor enligt Bryman (2018) vilket genererar ett mer överskådligt material. Vi såg dock fler fördelar med att ställa öppna frågor, där vi kunde följa upp de svar vi fick och därmed få en djupare förståelse. Dock utgör öppna frågor i intervjuer en viss risk för feltolkningar och att det kan upplevas som kritik då man ber om förtydligande, enligt Bryman (2018). En alternativ metod för datainsamling hade således också kunnat vara någon form av observation vilket hade minskat risken att få ett resultat som inte stämmer helt överens med verkligheten.

Att vi spelade in intervjuerna har både för- och nackdelar. Enligt Bryman (2018) är fördelarna att det ges möjlighet att gå tillbaka och lyssna flera gånger. Inspelningen

gjorde även att samtalen i intervjuerna kunde flyta på, vi kunde ha fokus på samtalet utan att vara oroliga för om vi fick med allt, som annars hade blivit en konsekvens. Vi behövde inte heller hålla pauser för att hinna anteckna svaren. Nackdelar som Bryman (2018) lyfter fram är att respondenter kan bli för medvetna om sig själva och känna oro för att bli inspelade, vilket kan göra att de hämmas till att ge sanningsenliga svar. Att intervjuerna genomfördes dels via länk men även fysiskt på plats utgjorde en viss skillnad. Genom att vara på plats, som respondenterna från en verksamhet önskade, möjliggjordes en mer tillitsfull relation som kan ha gjort dessa respondenter mer avslappnade eftersom de kände obehag för att bli intervjuade via videosamtal. Den tillitsfulla relationen var på så vis avgörande för dessa respondenters deltagande i studien (Bryman, 2018). Övriga respondenter deltog gärna i intervjuerna via länk vilket troligtvis betyder att de upplevde det som bekvämt. I annat fall hade vi behövt tänka om och genomföra samtliga intervjuer genom fysiska möten. Vi upplevde att de fysiska mötena möjliggjorde kontakt på ett mer personligt och avslappnat plan än via videosamtal. Däremot kan videosamtal upplevas som mindre krävande i tid och planering vilket kan ha underlättat vårt sökande efter respondenter. Detta möjliggjorde i sin tur att fasen för insamling och bearbetning av empiri kunde genomföras grundligt och i lugn och ro.

Att använda sig av ljudinspelning och videosamtal medför risk för tekniskt strul, vilket det som tidigare beskrivits gjorde för oss vid ett tillfälle. Detta gjorde att vi behövde ringa upp den respondent som problemet uppstod med för att fylla i de luckor som inte kunde urskiljas i inspelningen, vilket kan ha påverkat resultatet.

Arbetet med transkriberingen var tidskrävande men nyttigt då vi under tiden noterade mycket vilket utgjorde ett stort förarbete till analysen. När det var färdigt och utskrivet hade vi redan kommit en bra bit på vägen och kunde gå rakt in i en djupare analys. Genom att vi var två som gick igenom materialet kunde vi få syn på mer, det som den ene missade såg den andre. Med denna djupgående analys blir resultatet mer nyanserat och därmed mer trovärdigt (Bryman, 2018).

Den sociokulturella teorin används enligt Nilholm (2016) i många fall slentrianmässigt i examensarbeten av studenter inom pedagogik då den är välkänd.

Vi valde dock denna teori med omsorg utifrån vårt syfte som handlar om kommunikation vilket harmonierar med den sociokulturella teorin där kunskap skapas i kommunikation och samspel. Med hjälp av de teoretiska begreppen har vi fått syn på hur AKK fungerat för samspel och lärande. Ett alternativ hade varit att komplettera med det relationella perspektivet som Rubin (2021) lyfter fram. Detta hade kunnat ge oss en vinkling där den relationella lärmiljön fått större tonvikt och således genererat andra insikter och slutsatser.

Sammanfattningsvis är vi medvetna om att vårt metodval har påverkat resultatet i en viss riktning och att studien har begränsningar. Däremot ser vi trots det att resultatet vi fått fram med vårt metodval har givit oss ny och värdefull kunskap.

Resultatdiskussion

AKK är som tidigare nämnts en förkortning av alternativ kompletterande kommunikation. Det innebär enligt Heister Trygg (2012) olika metoder som möjliggör kommunikation såsom bildstöd, tecken, kroppsspråk och digitala hjälpmedel som pratapparater och appar m.m., men även om omgivningens inställning, användning och anpassning av AKK. I de dagliga verksamheter vi varit i kontakt med framkommer flera olika slags metoder och hjälpmedel. Dock använder de inte AKK i samma variation och utsträckning som personalen i skolan gör, då de varken har tillgång till digitala hjälpmedel eller tillräcklig kompetens kring användning av dem i kommunikativa syften. De metoder och hjälpmedel som användes begränsades till största del till tecken och analogt bildstöd i form av scheman och tydliggörande strukturer för arbetsuppgifter. Detta gör att åtminstone de yngre deltagarna begränsas kommunikativt, sett till Backman m.fl. (2015) vars studie påvisar att det är just digitala hjälpmedel som har störst effekt. Backman m.fl. (2015) undersökte nämligen effekten på barn vilket kan utgöra en viss skillnad i effektivitet mellan barn och vuxna då den digitala kompetensen är betydligt högre bland unga individer. I Mäkinens (2021) studie lyfts individens (individer i behov av kommunikativt stöd) perspektiv på saken, och där bekräftas det att det är just de digitala lösningarna som önskas mest som stöd i deras kommunikation. Dock visar resultatet i Mäkinens (2021) såväl som Backmans m.fl. (2015) samt i Gonas m.fl.

(2014) studier att även mer lågteknologiska hjälpmedel såsom bildstöd och tecken också har goda effekter. Det är dock viktigt att ha i åtanke angående Backmans m.fl. (2015) och Mäkinens (2021) resultat att inte enbart se till val av metoder som visades effektiva eller önskade utan även värdera hur de används och i vilka sammanhang. Gällande personalens inställning till AKK blev vi förvånade över Lotta och Annas uttalanden om att användning av AKK skulle vara kränkande för de deltagare som hade ett fungerande verbalt språk. Flera av studierna (Antonsson, 2013; Douglas, 2012; Iacono m. fl., 2018 & Sirén, 2012) visar att omgivningens användning av AKK är avgörande för att främja den kommunikativa miljön genom att visa, stötta och vara en förebild. Om vissa i personalen då intagit ett förhållningssätt där AKK kan beskrivas som kränkande i vissa avseenden kan det utgöra ett hinder för att skapa en inkluderande och kommunikativ miljö.

Tydlighet och struktur är något som framgår som viktigt i tidigare forskning (Mäkinen, 2021; Antonsson, 2013) och även respondenterna i föreliggande studie belyser det som viktigt och använder det främst för att kommunicera scheman, tider och instruktioner för olika arbetsuppgifter. Iacono m.fl. (2018) beskriver också vikten av att personalen är kreativa och svarar i kommunikation. I intervjun med Anna framgår att en deltagare önskat ett mer detaljerat schema än det som erbjöds och att det inte gick att tillgodose denna önskan p.g.a. att dagens upplägg kan variera, då det beror på vilka arbetsuppgifter som uppstår under dagen. Här begär personalen inte bara att deltagaren ska kunna hantera ett föränderligt schema utan också ett otydligt sådant. I stället skulle personalen kunna vara mer tillmötesgående genom att kreativt skapa ett dagsschema som även gjorde eventuella förändringar tydliga att förstå och hantera, som deltagaren önskade, precis som Iacono m. fl. (2018) beskriver. Att kunna möta och hantera förändringar i vardagen är en viktig färdighet att ha för att fungera i samhället och på en arbetsplats, vilket är en gemensam strävan. Dessutom framgår det genom Mäkinens (2021) resultat att deltagarna själva uttrycker att det är svårt med förändringar men att de kan hantera det med rätt stöd.

Från intervjuerna framgick att konflikthantering och medling var områden då AKK användes som mest, bl. a. genom ritprat och sociala berättelser. Detta är intressant i dubbel bemärkelse då AKK i allmänhet för det första inte gav någon effekt alls för sociala färdigheter eller utmanande beteende enligt Backmans m. fl. (2015) studie. Vidare lyftes specifikt sociala berättelser som en icke-effektiv metod i detta syfte och deltagarna själva beskriver, genom Antonssons (2013) studie, att de inte värderar ritprat, samtalskortor eller dylikt som metod särskilt högt. För det andra är detta intressant då just dessa metoder är vanligt förekommande också inom särskola, ofta i syfte att reda ut konflikter och hantera utmanande beteende.

Enligt Hamm och Mirenda (2006) studie är det viktigt med goda övergångar från skola till vuxenliv. En god övergång beskrivs vara när den påbörjats långt innan skolslut med en bra planering för hur den ska se ut vilket även Salamancadeklarationen (Svenska unescorådet, 2006) belyser. Detta för att eleverna ska så smidigt som möjligt komma ut i vuxenlivet. Att vi och våra kollegor upplevde att vi saknade kunskap om vad daglig verksamhet egentligen innebar innan vi påbörjade föreliggande studie är ett kvitto på att detta inte efterlevs i skolans värld. Det framgick i intervjuerna att respondenterna också saknade ordentliga överlämningar från skolan och de kom med intressanta idéer. En nämnde att praktik bör ske åt båda håll, att deltagare med personal från daglig verksamhet kunde komma på praktik i gymnasiesärskolan såväl som åt andra hållet för att utveckla detta samarbete och främja ett utbyte av kunskap, idéer och metoder. En svårighet i det kan vara att det finns så många olika dagliga verksamheter och därför svårt att veta vilka man ska ha detta samarbete med. Således är det återigen viktigt att påbörja detta arbete tidigt och genom elevernas intresse och styrkor hitta lämpliga dagliga verksamheter att titta närmre på.

Flera av respondenterna i vår studie beskriver att det sker en försämring sett till kommunikation då elever inom särskola blir till deltagare inom daglig verksamhet p.g.a. mindre och sämre resurser. Dock framgår det i Gonas m. fl. (2014) studie att AKK inte behöver vara av kostsamt slag eftersom deras urval i Kenya krävde annat och ändå gav goda resultat. Personalen i vår studie uttryckte motsträviga synpunkter

gällande tillgång till kompetensutveckling inom området AKK vilket är oroväckande i förhållande till tidigare forskning som betonar vikten av kompetent personal (Douglas, 2012; Antonsson, 2013; Iacono m.fl., 2018; Sirén m.fl., 2012). Flera av respondenterna uttryckte en önskan om att få utbildning i AKK, men samtidigt svarade samma personer att de visste vem de skulle vända sig till om de ville få detta. Dessutom förutspådde de att de hade fått utbildning om de efterfrågade det. Trots att Karl hade både lärarlegitimation och utbildning i tecken som AKK, uttryckte han att han hade otillräcklig kompetens inom AKK och blev nekad denna kompetenshöjning av ledningen. Därför hade han tagit saken i egna händer genom att hitta gratisutbildningar att genomgå på sin fritid. Sammantaget pekar detta på att vilja och motivation att utveckla AKK-användning hos personal inom daglig verksamhet finns men är relativt svag. Det kan dock också bero på okunskap, att respondenterna helt enkelt inte tänkt så mycket på möjligheten till utveckling tidigare utan mer funnit sig i det som varit. Lena beskriver att när det kommer till AKK är den största svårigheten inte själva konceptet i sig, utan att faktiskt använda sig av den kunskap man har och vara en förebild för deltagarna. Detta är i linje med det som beskrivs i flera av artiklarna under tidigare forskning (Douglas, 2012; Antonsson, 2013; Iacono m.fl., 2018; Sirén m.fl., 2012) som alla lägger vikt på personalens roll som förebilder när det kommer till användning av AKK, då de på olika sätt visade tydliga positiva effekter hos individerna i behov.

I intervjuerna noterades ett starkt fokus på hur personalen arbetade med AKK för att tydliggöra och kommunicera information till deltagarna. Hur kommunikationen fungerade åt andra hållet var däremot inget som fick någon större uppmärksamhet, vilket är problematiskt med hänsyn till rättigheten till kommunikation enligt FN:s konvention om mänskliga rättigheter (Regeringskansliet, 2011). Detta kan vara en följd av att fokus ligger på att deltagarna ska utföra ett arbete och fungera i verksamheten, snarare än att föra dialoger.

Daglig verksamhet lyder under LSS, en lag som utgår bland annat från FN:s konventioner om mänskliga rättigheter (Regeringskansliet, 2011). Däri fastslås att alla människor har lika värde. Deltagarna i daglig verksamhet går dagligen till sitt

arbete som så många andra. På andra arbetsplatser finns kollegor där möten och samspel sker med kommunikation, något som de flesta inte tänker på utan det sker naturligt. I daglig verksamhet begränsas däremot dessa interaktioner p.g.a. otillräckliga resurser och kunskaper. Det är alltså en rättighet att få kommunicera och alla är lika värda enligt lag, men om inte alla ges möjlighet till kommunikation och samspel med arbetskamrater, är detta en lag som inte upprätthålls. För att deltagarna i daglig verksamhet ska ges möjlighet att uppleva lika värde, måste verksamheterna satsa mer på utbildning och få de resurser som krävs för att personalen ska kunna möta deltagarnas behov. Verksamheterna, däribland personal, chefer och organisation, behöver präglas av en människosyn där de utgår från allas lika värde och rättighet till kommunikation och delaktighet i samhället.

Implikationer

Implikationer som framkommit från föreliggande studie är bland annat att personal inom grundsärskolan behöver vara mer medvetna om de verksamheter som tar över ansvaret för elevernas fortsatta kommunikativa utveckling när de slutat skolan och förutsättningarna som råder där. De metoder för kommunikation som används i grundsärskolan kanske inte med säkerhet gynnar eleverna i förlängningen, då det framkommit att det inte alltid är de metoder som de senare kommer att möta och ha tillgång till. Dock är det inte enbart vilka metoder som används i respektive verksamhet som är relevant utan också omgivningens förhållningssätt till AKK och metodernas tillämpning. Vidare är det av intresse att grundsärskolan och dagliga verksamheter skapar samarbetsformer där de kan lära av varandra så det finns en större beredskap i daglig verksamhet att möta elever från grundsärskolan.

Med vetskapen om de bristande samarbetsformer som framkommit genom vår studie ser vi en möjlighet för speciallärare inom grund- och gymnasieskolan att främja elevernas fortsatta kommunikativa utveckling efter avslutad skoltid. Detta genom att inleda en mer omfattande kontakt med dem inom daglig verksamhet. Denna kontakt kan innebära ett utbyte av kompetens samt tätare studiebesök. Dessa studiebesök kan ske åt båda håll, där deltagare tillsammans med personal kommer till skolan och berättar om sin vardag och elever som tillsammans med personal gör

likadant i dagliga verksamheter. Dessa skulle utgöra lärandetillfällen för personal såväl som elever och deltagare där utbytet också kan bidra till ökad trygghet inför framtiden för eleverna. En god samverkan förutsätter också att de ekonomiska resurserna är tillräckliga vilket vår studie indikerar på att de inte är inom daglig verksamhet. Vi som speciallärare skulle kunna påverka detta genom att lyfta problematiken vidare till ledningen som kan ta frågan vidare upp på organisationsnivå.

Tillsammans kan vi främja dessa individers kommunikationsutveckling och framtida roll som aktivt deltagande medborgare genom en röd tråd från tidig ålder. Metoderna som används i grundsärskolan behöver även ses över och ifrågasättas, ger de verkligen den effekt vi förväntar oss eller behöver vi tänka om? Kanske är det inte så viktigt att ha moderna hjälpmedel utan istället fokusera på hjälpmedel som ger tydlighet och struktur och att de kommunikationshjälpmedel som finns är tillgängligt i större utsträckning att använda.

Framtida forskning

Genom arbetet med föreliggande studie har vi noterat ett behov av mer forskning som undersöker just AKK i daglig verksamhet, men också inom särskola då vi hade svårt att hitta just denna typ av studier. I vårt resultat framkommer mycket om hur personalen kommunicerar information till deltagarna. Däremot noterade vi i efterhand att respondenterna inte i någon större utsträckning kommenterade hur de arbetade för att ge deltagarna möjlighet att uttrycka sig i kommunikation. Vidare är det önskvärt att undersöka dessa aspekter ur deltagarnas/elevernas egna perspektiv eftersom dessa individer är tysta i samhället som Arvidsson (2016) skriver fram. En fråga vi ställer oss är om den försämrade tillgången till AKK i övergången från särskola till daglig verksamhet, utgör en naturlig övergång till att bli mer självständig eller om deras kommunikativa utveckling stannar av. För att undersöka detta hade en longitudinell studie varit att föredra, då samma personer studeras upprepade gånger med jämna mellanrum över en längre tid.

Referenser

- Antonsson, H. (2013). *Interaktion i särskilt boende för personer med utvecklingsstörning och utmanande beteende*. (Umeå University medical dissertations, 1562) [Doktorsavhandling, Umeå universitet]. Institutionen för omvårdnad. <http://umu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A617380&dswid=-8176>
- Arvidsson, J. (2016). *Sysselsättning och social rättvisa: En nationell registerstudie om 12 269 unga vuxna med intellektuell funktionsnedsättning*. (Halmstad University Dissertations, 19) [Doktorsavhandling, Högskolan i Halmstad]. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:920464/FULLTEXT03.pdf>
- Backman, E., Eberhart, B., Gustafsson, C., Häggström Qvist, C., Linderberg, L., Nolemo, M., Nylander, E., & Ragnar, C. (2015). *Metoder för att stimulera språk och kommunikation hos barn, ungdomar och vuxna inom habiliteringen*. (Evidensbaserad habilitering, xx). Föreningen Sveriges Habiliteringschefer. <http://hh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1058879/FULLTEXT01.pdf>
- Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. (2 uppl.). Liber.
- Douglas, S. (2012). Teaching Paraeducators to Support the Communication of Individuals Who Use Augmentative and Alternative Communication: A Literature Review. *Current Issues in Education*, 15(1). <http://cie.asu.edu/ojs/index.php/cieatasu/article/download/906/288>
- Gona, J. K., Newton, C. R., Hartley, S., & Bunning, K. (2014). A home-based intervention using augmentative and alternative communication (AAC) techniques in rural kenya: What are the caregivers' experiences? *Child: Care, Health & Development*, 40(1), 29-41. <https://doi.org/10.1111/cch.12031>

Grunewald, K. (2015). *Omsorgsrevolutionen: personer med utvecklingsstörning i debatt och media 1950-2000*. Tidskriften Intra.

Hamm, B., & Mirenda, P. (2006). Post-school quality of life for individuals with developmental disabilities who use AAC. *Augmentative and alternative communication*, 22(2), 134-147. <https://doi.org/10.1080/07434610500395493>

Heister Trygg, B. (2012). *AKK i skolan: en pedagogisk utmaning: om alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) i förskola och skola*. Södra regionens kommunikationscentrum (SÖK).

Iacono, T., Bould, E., Beadle-Brown, J., Christine Bigby, C. (2018). *An exploration of communication within active support for adults with high and low support needs*. First published: 27 June 2018 <https://doi.org/10.1111/jar.12502>

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. (Tredje [reviderade] upplagan). Studentlitteratur.

Läroplan för grundskolan: Reviderad 2018. (2018) Skolverket. <https://www.skolverket.se/undervisning/grundsarskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundsarskolan/laroplan-for-grundsarskolan>

Läroplan för gymnasieskolan: Reviderad 2013. (2013). Skolverket. <https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasiesarskolan/laroplan-program-och-amnen-i-gymnasiesarskolan/laroplan-gysar13-for-gymnasiesarskolan>

Mäkinen, M. (2021). For a real job? Views on the teaching of competence in working life by students with Autism Spectrum Disorder (ASD). *Nordic Journal of Vocational Education and Training*, 11(3), 66–87. <https://doi.org/10.3384/njvet.2242-458X.2111366>

Nilholm, C. (2016). *Teori i examensarbetet – en vägledning för lärarstudenter*. Studentlitteratur.

Regeringskansliet (2008). *Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättningar*.

<https://www.regeringen.se/4ae1cb/globalassets/regeringen/dokument/socialdepartementet/funktionshinder/konvention-om-rattigheter-for-personer-med-funktionsnedsattning.pdf>

Regeringskansliet (2011). *FN:s konventioner om mänskliga rättigheter*.

<https://www.regeringen.se/49baf9/contentassets/d6d5653029e14e338a4b86f5f4b34c6b/fns-konventioner-om-manskliga-rattigheter>

Rubin, M. (2021). Språk samspel och lärande: sociokulturella teorier - språket, lärarens främsta redskap. I M. Serder & A. Jobér (Red.), *Vetenskapliga teorier för lärare* (s. 249-271). Natur & Kultur.

SFS 1993:387. Lag om stöd och service för vissa funktionshindrade.

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1993387-om-stod-och-service-till-vissa_sfs-1993-387

SFS 2010:800. *Skollagen*

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800

Sirén, N. (2012). *Språk och samspel med Alternativ och Kompletterande Kommunikation (AKK) En interventionsstudie i gymnasiesärskolan med varierande språklig bakgrund*. (ROSA. Rapporter om svenska som andraspråk, 13). [Licentiat-uppsats]. Göteborgs universitet.

<http://hdl.handle.net/2077/30462>

Skolverket (2018). Mottagande i grundsärskola och gymnasiesärskola samt urval till gymnasiesärskolans nationella program [Elektronisk resurs]. Skolverket.

<https://www.skolverket.se/publikationsserier/allmanna-rad/2018/mottagande-i-grundsarskola-och-gymnasiesarskola-samt-urval-till-gymnasiesarskolans-nationella-program>

SKR (2021). *Brukarundersökning, funktionshinder*. Sveriges kommuner och regioner.

<https://skr.se/tjanster/merfranskl/oppnajokomparationer/socialtjanstbrukarundersokningar/brukarundersokningfunktionshinder.11638.html>

Socialstyrelsen (2020). *Stöd till barn och unga med funktionsnedsättning Handbok för handläggning och utförande av LSS-insatser*.

<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/handbocker/2020-10-7018.pdf>

SOU 2008:77. Möjlighet att leva som andra

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/statens-offentliga-utredningar/mojlighet-att-leva-som-andra-ny-lag-om-stod-och_GWB377/html

Svenska unescorådet (2006). *Salamanca-deklarationen*.

<http://www.unesco.se/wp-content/uploads/2013/08/Salamanca-deklarationen1.pdf>

Säljö, R. (2022). *Lärande: En introduktion till perspektiv och metaforer*. (Andra upplagan). Gleerups.

Thunberg, G. (2008). *Dinosaurie på DART: Kommunikationshjälpmedel i ett historiskt perspektiv*. Course Essay in Cognition History. Gothenburg: University of Gothenburg, Department of Linguistics. <http://docplayer.se/995077-Dinosaurie-pa-dart-kommunikationshjalpmedel-i-ett-historiskt-perspektiv.html>

Vanderheiden, G. C. (2002) A Journey through early augmentative communication and computer access. *Journal of Rehabilitation Research and Development*, 39 (6), 39-53.

https://www.researchgate.net/publication/6196605_A_journey_through_early_augmentative_communication_and_computer_access

Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed [Elektronisk resurs]*. (Reviderad utgåva). Vetenskapsrådet.

Bilaga 1: Intervjuguide

Om respondenten

Nu tänkte jag att du skulle berätta lite om din bakgrund vad gäller arbete, utbildning och erfarenhet av AKK.

- ålder
- antal år i branschen
- tidigare erfarenheter
- utbildning
- erfarenheter av AKK

Om verksamheten

Berätta om er verksamhet.

- Antal stödpedagoger/assistenter
- Aktiviteter
- Målgrupp
- Omsättning av deltagare - Hur länge stannar en deltagare i snitt hos er?
- Var tar de vägen efter er?

Kan du berätta lite om hur AKK används i verksamheten och i vilka situationer?

- Möjligheter till fortbildning inom AKK
- Resurser (tid, personal, hjälpmedel o.s.v.)
- Nyttjandet av AKK bland personalen, vilka metoder som används och vad som styr det
- I vilka situationer behövs/används AKK som mest? Minst?
- Är där vissa AKK-metoder som du och/eller kollegor anser är lätta/svåra? Mer eller mindre användbara?
- Finns det AKK-metoder som du och/eller kollegor ser potentiella vinster i, men som ni inte har förutsättningar att sätta er in i och/eller implementera?

Om deltagarna

Berätta om hur deltagarnas kommunikation ser ut.

- Behov
- Vilka AKK-metoder
- Deltagarnas AKK-metoder sedan innan ankomst i verksamheten
- Deltagarnas kommunikationsbagage från skolan

Är där något annat du vill berätta som jag inte tänkt på att fråga om gällande kommunikation?

Bilaga 2: Missivbrev

Hej!

Våra namn är Kicki Eklund och Linn Wetterstrand och vi läser till speciallärare med inriktning utvecklingsstörning på Högskolan Kristianstad. Utbildningen är på avancerad nivå och vi tar examen i juni 2022.

Vi har påbörjat vårt självständiga arbete där vi genomför en studie med fokus på alternativ och kompletterande kommunikation (AKK). Syftet med undersökningen är att undersöka och analysera kommunikation inom daglig verksamhet, med särskilt fokus på AKK, ur personalens perspektiv.

Vi kommer genomföra en kvalitativ intervju per respondent via videosamtal. Videosamtalen kommer att spelas in och respektive intervju beräknas ta ca 30 minuter. Vi följer Vetenskapsrådets forskningsetiska principer och som respondent kommer du att vara anonym i vår studie, där vi ersätter ditt namn med ett fingerat namn. Verksamheten där du arbetar kommer också att avidentifieras och materialet som samlas in kommer endast att användas för studiens syfte. Du har rätt avbryta din medverkan när som helst, utan negativa konsekvenser. Det insamlade materialet kommer att raderas efter att studien är avslutad och godkänd, därefter publiceras vårt självständiga arbete i DIVA portal.

Du kan läsa mer om Vetenskapsrådets forskningsetiska principer här:
https://lincs.gu.se/digitalAssets/1268/1268494_forskningsetiska_principer_2002.pdf

Tack för att du vill ställa upp så det blir möjligt för oss att genomföra studien.

Mvh Kicki Eklund och Linn Wetterstrand